

Tallinna Ülikool
Balti filmi, meedia ja kunstide instituut

Maria Ignatenko

EESTI TELEMAASTIKU UURIVA AJAKIRJANDUSE SAADETE MÕJU,
TÖÖKORRALDUS JA KITSASKOHAD RAHVUSRINGHÄÄLINGUS NING
ERAMEEDIAS, SAADETE "PEALTNÄGIJA", "LASER" JA "TÄISTUND" NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: *Arko Olesk, PhD.*

Tallinn 2025

RESÜMEE

Tallinna Ülikool	Balti filmi, meedia ja kunste instituut
Autor Maria Ignatenko Pealkiri Eesti telemaastiku uuriva ajakirjanduse saadete mõju, töökorraldus ja kitsaskohad rahvusringhäälingus ning erameedias, saadete "Pealtnägija", "Laser" ja "Täistund" näitel	
Õppekava Ajakirjandus	Tase Bakalaureusetöö
Kuu ja aasta Mai 2025	Lehekülgede arv lk + lisad lk
Kokkuvõte Käesoleva uurimistöö eesmärk oli võrrelda Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju, et mõista, kuidas need saated panustavad Eesti ühiskondlikku arutelluse ja meediamaaastikule laiemalt ning kuivõrd erinevad omavahel Rahvusringhäälingu ja erameedia toodetud saated. Teemale läheneti läbi kolme uurimisküsimuse: millised on uurivate ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikud töömeetodid ning kuidas need erinevad või kattuvad, kuidas erinevad need saated oma teemavalikutes ja millele nad keskenduvad, kajastades ühiskondlikult olulisi teemasid ning milline on saadete ühiskondlik mõju ja kas nende töö on viinud märgatavate muutusteni nii poliitikas kui ka avalikus diskussioonis. Uuringus selgus, et uurivate ajakirjandussaadete teemavalik põhineb põhjalikul meeskondlikul arutelul, kus hinnatakse ideede eetilist, juriidilist ja ühiskondlikku sobivust, samas kui tööprotsessi iseloomustavad tugev individuaalne vastutus, loominguline paindlikkus ja ressursside nappusest tingitud praktilised väljakutsed. Kõigi toimetuste jaoks on keskse tähtsusega sõltumatus, faktitäpsus ja soov oma lugudega ühiskonda teadlikumaks ja paremaks muuta.	
Märksõnad Uuriv ajakirjandus, saated, "Pealtnägija", "Laser", "Täistund", Rahvusringhääling, erameedia	
Säilitamise koht Tallinna Ülikool, Balti filmi, meedia ja kunste instituut	
Lisainformatsioon	

ABSTRACT

University Tallinn University	Institute Baltic Film, Media, Arts and Communication School
Author Maria Ignatenko	
Heading The impact, work organization, and challenges of investigative journalism programs in the Estonian television landscape, based on the examples of the programs “Pealtnägija”, “Laser”, and “Täistund” in public broadcasting and private media	
Curriculum Journalism	Level Bachelor thesis
Month and Year May 2025	Page Count
Abstract The aim of this research was to compare the journalistic methods, working practices, topic approaches, and societal impact of popular investigative journalism programs in Estonia’s television landscape, in order to understand how these programs contribute to public discourse and the broader media landscape, as well as how the productions of public broadcasting and private media differ from one another. The topic was approached through three research questions: what are the journalistic working methods of investigative journalism programs and how do they differ or overlap; how do these programs differ in their topic selection and focus when covering socially significant issues; and what is the societal impact of these programs and whether their work has led to noticeable changes in politics or public debate. The study revealed that the selection of topics in investigative journalism programs is based on thorough team discussions, where the ethical, legal, and societal appropriateness of ideas is assessed, while the working process itself is characterized by strong individual responsibility, creative flexibility, and practical challenges caused by limited resources. Independence, factual accuracy, and a commitment to making society more informed and better through their work are central values for all editorial teams.	
Keywords Investigative journalism, programs, Pealtnägija, Laser, Täistund, public broadcasting, private media	
Place of Preservation Tallinn University, Baltic Film, Media, Arts and Communication School	
Additional Information	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1 TEOREETILINE RAAMISTIK	7
1.1 Sissejuhatus uurivasse ajakirjandusse	7
1.2 Uuriva ajakirjanduse ajalugu	9
1.2.1 Watergate	10
1.2.2 Muud näited	11
1.2.3 Telesaated	14
1.3 Uuriva ajakirjanduse võtted ja töömeetodid	15
1.4 Uuriva ajakirjanduse piirangud	16
1.4.1 Meedia regulatsioon ja sõnavabadus	16
1.4.2 Toimetustlik kontroll ja väärtused	18
1.4.3 Poliitiline ja enesetsensuur	20
1.5 Ajakirjanduslik mõju	21
1.6 Uuriv ajakirjandus Eestis	23
1.6.1 Vaadeldavad Eesti televisiooni uurivad saated	24
2 UURIMISKÜSIMUSED JA TÖÖ EESMÄRK	28
3 MEETOD JA VALIM	29
3.1 Valim	29
3.2 Uurimismeetod	30
4 UURIMISTULEMUSED	33
4.1 Saate tööstruktuur ja protsessid	33
4.1.1 Teemade valiku põhimõtted	33
4.1.2 Tööprotsessi etapid ideest eetrini	35
4.1.3 Tööülesannete jaotus meeskonnas	36
4.2 Teemavalik ja prioriteedid	38
4.3 Saate mõju ja eesmärgid	39
4.4 Sõltumatus ja ressursid	41

	4
4.4.1 Ressursid	41
4.4.2 Sõltumatus	44
4.5 Praktilised väljakutsed	45
4.6 Hüpoteetiline stsenaarium	47
4.6.1 Allikate ja tõendusmaterjalide kogumine	47
4.6.2 Konkurendid	49
5 JÄRELDUSED	52
5.1 Meetodi kriitika	55
5.2 Edasised uurimisvõimalused	56
KOKKUVÕTE	58
SUMMARY	59
KASUTATUD ALLIKAD	60
LISAD	65
LISA 1. Intervjuu kava	65

SISSEJUHATUS

Uuriv ajakirjandus mängib olulist rolli ühiskonnas, toimides võimu tasakaalustajana ja avalikkuse eestkõnelejana. Rolli olulisus ei seisne pelgalt info edastamises, vaid ka võimu, institutsioonide ja ühiskondlike protsesside jälgimises ning läbipaistvuse tagamises.

Käesolev töö keskendub kolme tuntud Eesti uuriva ajakirjandusel saate uurimisele, "Pealtnägija" (ERR), "Laser" (TV3) ja "Täistund" (Kanal 2), et analüüsida, kuidas need saated panustavad ühiskondlikku arutellu, milliseid töövõtteid ja -meetodeid nad kasutavad ning millist mõju saavutavad.

Uurimisprobleem seisneb selles, et senistes Eesti uuriva ajakirjanduse käsitlestes on pööratud vähe tähelepanu meediasisu tootmise nüanssidele rahvusringhäälingu ja erameedia kontekstis. Kuna ERR ja erameedia lähtuvad erinevatest rahastus- ja sihtrühma mudelitest, võivad ajakirjanduslikud eesmärgid, valikud ja lähenemised erineda. Töö on ka erialaselt oluline, kuna käsitleb ajakirjanduse sotsiaalset vastutust ja meediatöö praktikat, sidudes need ühiskondliku mõju ja institutsionaalse sõltumatuse küsimustega.

Töö eesmärk on uurida Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid, teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju, et mõista, kuidas need saated panustavad Eesti ühiskondlikku arutellusse ja meediamaaastikule laiemalt ning kuivõrd erinevad omavahel Rahvusringhäälingu ja erameedia toodetud saated.

Töö eesmärgi saavutamiseks sõnastasin järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikud töömeetodid ning kuidas need erinevad või kattuvad?
2. Kuidas erinevad need saated oma teemavalikutes ja millele nad keskenduvad, kajastades ühiskondlikult olulisi teemasid?
3. Milline on saadete ühiskondlik mõju ja kas nende töö on viinud märgatavate muutusteni nii poliitikas kui ka avalikus diskussioonis?

Teoreetiliselt paikneb töö ajakirjandusuuringute valdkonnas, toetudes meediatöö praktikatele, uuriva ajakirjanduse käsitlemisele ja meediamõju teooriatele. Oluline on mõista, kuidas uuriv

ajakirjandus toimib institutsionaalses keskkonnas, kus läbipaistvus, sõltumatus ja ühiskondlik vastutus on keskse tähtsusega. Töö on väärtuslik panus Eesti meediauuringute maastikule, kuna loob võrdleva analüüsi kolme mõjuka saate vahel ning võimaldab reflekteerida Eesti uuriva teleajakirjanduse arenguid ja kitsaskohti

Töö autorina oman teema vastu ka eriliselt suurt huvi, olles olnud ise ülikooli õpingute alguses praktikant, ühes uuritavatest saadetest, “Laseris” ning seal ka praktikale järgnevalt pikemalt toimetajana töötanud. Uuringu läbipaistvuse eesmärgil märgin ära, et lõpetasin töö saate tiimis enne uuringu algust.

Käesolevas töös kasutatavad mõisted:

Uuriv ajakirjandus – ajakirjandus, mis põhineb süvitsi mineval, originaalsel uurimisel ja mille eesmärk on tuua avalikkuse ette varjatud probleemid või väärkäitumine.

Rahvusringhääling – avalik-õiguslik meediaorganisatsioon, mille eesmärk on teenida avalikkuse huve ja mille rahastamine toimub suuresti riigieelarvest.

Erameedia – eraomanduses olevad meediaettevõtted, mille tegevust mõjutavad suuremal määral kommertsilised kaalutlused.

Ajakirjanduslikud töömeetodid – töövõtted ja praktikad, mida ajakirjanikud kasutavad info kogumiseks, töötlemiseks ja esitamiseks.

Ühiskondlik mõju – millegi põhjustatud muutused avalikus arvamuses, poliitilistes otsustes või sotsiaalses käitumises.

Sõltumatus – ajakirjanduse võime tegutseda iseseisvalt, ilma poliitilise, majandusliku või institutsionaalse survestamiseta.

Ressursid – ajakirjanduse tööks vajalikud vahendid; sealhulgas aeg, personal, tehnika ja rahastus.

1 TEOREETILINE RAAMISTIK

Käsitletava teema paremaks käsitlemiseks, uurimistöö korrektseks teostuseks ning tulemuste kõige õigemaks analüüsiks, on vajalik esmalt ehitada selge ja piiritletud teoreetiline raamistik. Antud peatükk avab ja mõtestab seonduva kirjanduse ning sõnastab üldise teemakohase teooria, mis annab objektiivse põhja uurimistulemuste haritud tõlgendamiseks.

1.1 Sissejuhatus uurivasse ajakirjandusse

Uurivat ajakirjandust käsitledes tuleb eelkõige aru saada selle mõistest, õppima eristada seda teistest ajakirjanduse tüüpidest, avama selle ajalugu ning tutvuma valdkonna parimate tegijate ning näidetega.

Kõigepealt tuleb aru saada uuriva ajakirjanduse mõistest ja olemusest. Hunter (2011) kirjeldab uurivat ajakirjandust kui avalikkuse eest varjatud asjaolude paljastamist. Ta lisab, et erinevalt tavalisest uudiste kajastamisest, mille eesmärk on luua objektiivne ülevaade maailmast sellisena, nagu see on, kasutab uuriv ajakirjandus objektiivselt tõestatud fakte eesmärgiga muuta maailma. Elliotti (2009) avaldatud raamatus *Communicating Biological Sciences* on sellist muutmist põhjendatud ajakirjanike avaliku arvamuse kujundamise võimuga kriitika kaudu, kuna ka tunnustatud kriitikud omavad enda valdkonnas märkimisväärset mõjuvõimu, näiteks võivad terava kriitika tõttu jääda etendused publikuta ja lavalt kaduda või vastupidi võivad kiitvad arvustused tagada kunstnikele ja produtsentidele edu ning majanduslikku kasu. Sarnaselt võivad majandusajakirjanikud oluliselt mõjutada ettevõtteid, mitte ainult raporteerides nende tegevusest, mis võib mõjutada aktsiahindu, vaid ka analüüsides äristrateegiaid ja juhtide pädevust (Elliot, 2009).

Nii uudiste kajastamine kui ka uuriv ajakirjandus keskenduvad küsimustele, kes, mida, kus ja millal, kuid tavalise ajakirjanduse viies element „miks” muutub uurivas ajakirjanduses küsimuseks „kuidas“ (Hunter, 2011).

Samas kirjeldab VVJO (2005) ehk Hollandi-Flaami uurivate ajakirjanike liit, uurivat ajakirjandust lihtsalt kui kriitilist ja süvitsi minevat ajakirjandust.

Traditsioonilises ja kaasaegses ajakirjanduse diskursuses käsitletakse uurivat ajakirjandust uudismeedia valdkonna eraldiseisva osana (Bjerknes, 2020) ning isikud väljaspool valdkonda võivad näha seda isegi kui ajakirjandusliku töö tuumikut ning selle peamise esindusena. Uuriva ajakirjanduse valdkonnas tegutsevaid ajakirjanikke kujutatakse sageli eliitsete uurijate või oluliste uudisküsimuste jälitajatena, kelle kogemused loovad usaldustunde, mida vaidlustada ei saa. Uuriva ajakirjanduse praktikat seostatakse enamasti teravama, kriitilisema ja kahtlevama mõtteviisiga, mis eristub tavapäraste või rutiinsete uudiste kajastamise professionaalsest hoiakust (Lanosga et al., 2017). Need uuriva ajakirjanduse eripärad ja selle ala esindajatele omistatud omadused annavad tegevusele eristuva prestiiži ja asetavad uuriva ajakirjanduse tavapärasest uudisreportaažist kõrgemale. Uurivat ajakirjandust peetakse sageli ajakirjanduse „valvurirolli“ kehastuseks ning vaatamata majanduslikele piirangutele peetakse seda endiselt oluliseks osaks demokraatlikus valitsemises (Carson, 2019).

Pippa Norrise sõnul raamatus *The Oxford Handbook of Public Accountability* (2014) põhineb valvuri või laiemalt tuntud valvekoera ideaal traditsioonilisel liberaalsel arusaamal meediast kui neljandast võimust, ehk iseseisvast ja kodanikuühiskonda kuuluvast institutsioonist, mis tasakaalustab täidesaatva, seadusandliku ja kohtuvõimu mõju. Demokraatlikes riikides oodatakse valitsusametnikelt, et nad selgitaksid oma tegude, otsuste ja poliitikate aluseks olevaid põhjendusi, edastades need ajakirjanike vahendusel avalikkusele ning sellises kontekstis tähendab vastutustundlikkus seda, et juhid peavad oma tegevuse eest aru andma, samal ajal kui ühiskonna liikmed on hindajad (Bovens et al, 2014). Niemani fond (2010) on sõnastanud järgmise üldpõhimõtte: *„Valvekoera-ajakirjanduse lähtekoht on, et ajakirjandus tegutseb avalikkuse esindajana, esitades teravmeelseid ja süvitsi minevaid küsimusi kõikidel tasanditel – alates kohaliku omavalitsuse volikogust kuni riigi ja Valge Majani ning samuti ettevõtete, kutseorganisatsioonides, ametiühingutes, ülikoolides ja religioossetes institutsioonides, mis püüavad mõjutada ühiskonna tegevust.“*

Käsitledes edasi ajakirjanduses esinevaid küsimusi selgub, et need erinevad ka kvaliteedi ja mõju poolest. Hunter (2011) sõnul ei ole “Kes” uurivas ajakirjanduses lihtsalt nimi või ametinimetus nagu ta on seda uudiste reportaažis, vaid tegelaskuju kindlate isikuomaduste, stiili ja hoiakutega, nagu ka “Millal” ei ole kõigest toimunu kell, vaid aeg, mis seostub ajaloolise järjepidevuse ning ühiskondliku kontekstiga, tekitades kindla narratiivi. Kasutades neid elemente suudab autori sõnul luua uuriv ajakirjanik emotsionaalse mõjuga liigutava ning

kaasahaarava loo. Kuigi samad küsimused on kasutusel nii tava- kui ka uurivas ajakirjanduses, tekib erinevus just neid esitava ajakirjaniku oskustes, tööharjumustes, eesmärkides ja protsessides (Hunter, 2019).

1.2 Uuriva ajakirjanduse ajalugu

Uuriva ajakirjanduse ajaloolist aspekti kirjeldab suurepäraselt James L. Aucoin Rahvusvahelise meedia ja kommunikatsiooni entsüklopeedias (2003), kelle sõnul ulatuvad selle žanri juured lausa Uude testamenti, mida kirjutati veel 1. sajandi teisest poolest kuni 2. sajandi alguseni ning milles paljastati Rooma valitsuse poliitikat ja tegevusi (Eesti Entsüklopeedia, 2013).

Aucoini sõnul on raske määratleda uuriva ajakirjanduse arengut Uuest testamendist järgmiste, mitu sajandit hiljem ilmunud, allikateni, kuid juba 18. sajandiks oli Briti ja Ameerika ajalehtedes selgelt tunnetatav, et ajakirjanduse ülesanne on paljastada valitsuse jõhkrust ja seada kahtluse alla avalikke poliitikaid, näiteks sisaldas Benjamin Harrise 1690. aastal avaldatud Ameerika Ühendriikide esimene ajaleht "Public Occurrences, Both Foreign and Domestic" mitmeid kriitilisi artikleid, millest üks käsitles Prantsuse vangide piinamist Inglise-Ameerika-India liitlaste poolt Prantsuse ja India sõja ajal.

Ka edaspidised maailma väljaanded, nagu ajalehed ja brošüürid, mida kasutati korruptsiooni, ebaaususe ja jõhkru detailseks kirjeldamiseks, mis küll ei vastanud tänapäeva uuriva ajakirjanduse rangetele standarditele objektiivsuse, uurimise hea tava ja dokumenteerimise osas, siiski sisaldasid valitsuse ja võimuorganite üleastumiste paljastamise vaimu, mis inspireeris žanri edaspidist arengut (Aucoin, 2003).

Aucoin (2003) rõhutab, et 19. sajandi alguses sai kommertspressist oluline tegur uuriva ajakirjanduse kujunemisel. Massilise lugejaskonna sihtimiseks omaks võetud informatiivne mudel nõudis dokumenteeritud faktide kogumist ja levitamist, mis aitas välja kujuneda uurival ajakirjandusel ning intervjukeerimine, uurimine ja sündmuste otsene jälgimine said olulisteks ajakirjanduspraktika osadeks (Aucoin, 2003). Aucoini (2003) sõnul täiustasid seda ka hilisemad uurivad ajakirjanikud. Näiteks kasutasid Ameerika Ühendriikide ajakirjanikud

neid uurimismeetodeid, et paljastada korruptsiooni ja võimu kuritarvitusi, kellest üks oli James Gordon Bennett, New York Herald'i toimetaja, kes uuris 1836. aastal Ellen Jewetti mõrva juhtumit, otsides fakte, mis läksid kaugemale ametlikust versioonist, ja seadis standardi uuriva ajakirjanduse tulevastele praktikatele (Aucoin 2003).

Kuigi uuriva ajakirjanduse tähtsus vaibus pärast 1. maailmasõda, märgib Aucoin 2003, et traditsioon püsis siiski elus väikestes väljaannetes, raamatutes ja juhuslikes ajaleheartiklites ning elavnes taas 1970ndatel pärast Watergate'i skandaali paljastamist, mille tulemusel loodi ajakirjanike organisatsioonid, nagu Investigative Reporters and Editors (IRE), et edendada uurimismeetodeid nii USA-s kui ka rahvusvaheliselt.

1.2.1 Watergate

Investigative Journalism: A Survival Guide (2019) autori David Leigh sõnul on 1970. aastate alguses aset leidnud Watergate skandaal, just see sündmus, mis pani aluse just sellisele uuriva ajakirjanduse vormile, nagu me seda tänapäeval teame.

Watergate tuumikuks on lugu, kuidas kaks noort meest kukutasid toonase Ameerika ühendriikide presidendi Richard Nixon, paljastades, et Nixon oli korraldanud ebaausa tagasivalimis kampaania, kasutades kogu USA administratsiooni arsenalit, et altkäemaksu maksta, salaja pealt kuulata ja opositsiooni rünnata, ehk siis kõike selleks, et valimisi võltsida (Leigh, 2019).

Leigh (2019) kirjelduse kohaselt sai lugu nime Ühendriikide pealinna, Washington, D.C, tavalise kontorihoone järgi, kus Nixonile opositsioonilise Demokraatliku Partei kampaaniastaabi peakorterisse korraldatud ebaõnnestunud sissemurd käivitas kogu skandaali.

Watergate'i nime müütiline jõud on nii suur ja laialdaselt levinud, et enam kui põlvkond ja terve uus sajand hiljem nimetavad meediainimesed endiselt skandaale tihti selle järgi, näiteks kui Briti tabloidid tõstatasid 2000ndate aastate alguses peaministri Tony Blairi abikaasa Cherie Blairi kinnisvaratehingu üle pahameele ning nimetasid seda "Cheriegate'iks" (Leigh, 2019).

Leigh (2019) sõnul on Watergate tähelepanuväärne just seetõttu, et selle narratiiv räägib kahest noorest ja tundmatust ajakirjanikust, kes võtsid ette maailma võimsaima mehe ja võitsid teda lihtsate professionaalsete oskuste abil.

1.2.2 Muud näited

Olles esimene märkimisväärne uuriv-ajakirjanduslik lugu, ei ole Watergate siiski ainuke uurimus, mis aitas kujundada ning vormida uurivat ajakirjandust, nagu me seda tänapäeval teame. On ka teisi suurt tähelepanu pälvinud juhtumeid.

Nellie Bly: “*Behind Asylum Bars*” (Hullumaja trellide taga)

Nellie Bly köitis 1887. aastal New Yorgi tähelepanu oma sensatsioonilise ettevõtmisega, mille pealkiri oli “*Behind Asylum Bars*” (Hullumaja trellide taga), kus 23-aastane julge reporter, püüdes saada tööd ühes New York’i ajalehes, nõustus salaja hullumajja pääsemiseks kehastuma hulluks ning tema sihtkohaks sai kurikuulus Blackwelli saare hullumaja, mis asus Manhattani lähedal (Leigh, 2019).

Leigh (2019) sõnul pani Bly aluse kõikidele järgnevatele salajastele paljastustele vanglates, lastekodudes ja muudes haavatavaid inimesi kuritarvitanud institutsioonides, näiteks isegi rohkem kui sajand hiljem võlgnes BBC reporter, kes salvestas väärkohtlemist vanadekodus, oma lähenemise just Nellie Bly’le.

Harry Evans ja London Sunday Times

Suurbritannias sai 1967. aastal stagneerunud ajalehe Sunday Times peatoimetajaks Harry Evans, kes raputas lehte ulatuslike uurivate lugudega, mis ei austanud poliitilist eliiti ega suuri korporatsioone, vaid ründasid neid (Leigh, 2019).

Leigh (2019) kohaselt oli Evansi jaoks ajakirjandusliku töö suurim vaenlane riigis kehtiv Sõnaiguse seadus, kus näiteks takistas Suurbritannia *Official Secrets Act* (ametisaladuse seadus) tema meeskonda avaldamast Philby skandaali üksikasju, ehk lugu, mis paljastas riigi poolt mahavaikitud juhtumit, kus Kim Philby, kes oli saavutanud kõrge positsiooni

Suurbritannia luureteenistuses MI6, töötas terve ametiaeg tegelikult salaja venelaste heaks (Leigh, 2019).

Leigh (2019) kirjeldab, et Suurbritannia vana kohtu solvamise seadus osutus kõige silmapaistvamaks takistuseks näiteks thalidomiidi juhtumi avalikustamisel. Talidomiid, ravim, mida anti rasedatele hommikuse iivelduse leevendamiseks, oli ebapiisavalt testitud ja põhjustas sadade laste sünni tõsiste väärarengutega ning laste vanemad said häbiväärselt madalat kompensatsiooni, samas kui ravimi maaletooja toetus pikaajalises kohtuvaidluses kogenud juristide armeele (Leigh, 2019).

Leigh (2019) märgib, et Suurbritannia seaduste järgi võis pooleliolevate tsiviilmenetlustega seotud kirjutisi käsitleda kohtu solvamisena. Autori sõnul venisid Talidomiidi puhul kohtuvaidlused lõputult, ilma et kokkulepete tingimused kunagi avalikkuse ette oleks jõudnud ning lõpuks suutis Harry Evans hankida osa juriidilistest dokumentidest, mis käivitas juhtumi viimist Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Selle uurimuse tulemusena reformiti kohtu solvamise seaduse sätteid Suurbritannias, muutes edaspidi võimatuks pelgalt menetluslike vahenditega tõe avalikustamise takistamise (Leigh, 2019).

Vietnam ja My Lai ja Pentagoni dokumendid

Ameerika ühendriikides oli eelmise sajandi teises pooles suurim tõe vaenlaseks Vietnami sõda (Leigh, 2019). 1969. aastal, hakkas uuriv ajakirjanik Seymour Hersh paljastama Vietnami küla My Lai massimõrva, milles tapeti umbes 347 külaelanikku (Hersh, 1969). Hersh veetis järgmised 3 aastat kirjutades selle kuriteo ja Ameerika Ühendriikide armee katteskeemi kohta, võites sellega isegi Pulitzeri preemia (Leigh, 2019).

My Lai ajakirjanduslikku kuulsust ületas vaid Pentagoni dokumentide saaga, kus 1971. aastal hakkas New York Times avaldama lõike ulatuslikust USA salastatud ajaloost Vietnami sõja kohta, seisnes selles, et kalduti eemale algsest plaanist ning sõja verine jätkamine oli tingitud peamiselt Ameerika Ühendriikide soovist vältida alandust (Ellsberg, 2008). New York Times viidi kohtusse president Nixon peaprokuröri poolt, kes soovis kehtestada ajalehele vaikimismääruse, kuid see ebaõnnestus, sest kohtunik Hugo Blacki seisukoht oli järgnev: *„Ainult vaba ja piiramatult tegutsev ajakirjandus saab tõhusalt paljastada valitsuse pettusi. Ja vaba pressi kõige olulisem kohustus on takistada valitsusel petta rahvast ja saata neid*

kaugettesse maadesse surema välismaistesse palavikesse ja välismaistesse kuuli- ja mürsudesse” (Leigh, 2019).

Panama paberid

Üks kõige tuntumaid ja mõjukamaid kaasaegse uuriva ajakirjanduse näiteid on Panama paberite juhtum, mille puhul on tegemist suurima ajakirjandusliku andmelekkete uurimusega, mis avalikustas, kuidas poliitikud, ärimehed ja teised mõjukad isikud kasutasid *offshore*-firmasid varade peitmiseks ja maksudest kõrvalehoidmiseks. Kusjuures Panama paberid said oma nime teadliku viitega eelnevalt mainitud Pentagoni paberitele, kus käsitleti samuti lekkinud dokumente (Harding, 2016).

Uurimus sai alguse 2015. aastal, kui saksa väljaande Súddeutsche Zeitung'i ajakirjanik Bastian Obermayer sai anonüümselt allikalt andmeid Panama advokaadibüroost Mossack Fonseca, milleks olid 11,5 miljonit erinevat dokumenti, mida Súddeutsche Zeitung jagas ka Rahvusvahelise Uuriva Ajakirjanduse Konsortsiumiga (GIJN) ning koos uurides paljastati ulatusliku *offshore*-süsteemi, mille keskmeks olid paaljud maailma liidrid, sealhulgas Briti endine peaminister David Cameron, Islandi endine peaminister Sigmundur Davíð Gunnlaugssoni ning Venemaa presidendi Vladimir Putini lähedased kontaktid (Harding, 2016).

Paljastused mõjutasid poliitikat üle maailma, näiteks Islandi peaminister oli sunnitud tagasi astuma, kui selgus, et tema pere oli hoidnud varasid *offshore*-kontodel, Argentiinas puhkesid protestid ning Aserbaidžaanis algas väiksem sõjaline konflikt, mida peeti katseks juhtida tähelepanu kõrvale presidendi seotud paljastustest (Harding, 2017). Hardingu (2017) sõnul blokeerisid Hiinas tsensorid sõnaühendi „Panama paberid“ ja väljaande The Guardian veebisaidi; Venemaal nimetasid Vladimir Putini nõunikud leket Lääne „spioonioperatsiooniks“, kui selgus, et Putini lähim sõber, tšellist Sergei Roldugin, oli seotud kahe miljardi dollari suuruse rahavoo suunamisega Briti Neitsisaarte firmadesse. Nii suurejooneline ja mõjukas uurimus pälvis 2017. aastal ka tunnustatud Pulitzeri auhinna (Harding, 2017).

1.2.3 Telesaated

Edaspidi vaadeldava uuriva teleajakirjanduse paremaks käsitlemiseks on vajalik tunda ka mõningaid tuntumaid näiteid ka välismaalt. Selle tarbeks lähtun filmide ja saadete andmebaasi The Movie Database ehk TMBD uurivate saadete loetelust (The Movie DB). Andmebaasi kohaselt on järgmised saated populaarsed üle maailma:

Frontline

Alates 1983. aastast on *Frontline* ehk Eesliinil edastanud avalikke probleeme käsitlevaid episoode, mis analüüsivad inimkogemuse keerukat ja mitmetahulist olemust (The Movie DB). Saate eesmärk on laieneda ekraanide mõjuulatusest kaugemale, toimides ühiskondlike muutuste katalüsaatorina (The Movie DB).

Frontline on eetris Ameerika Ühendriikide rahvusringhäälingu telekanalil PBS (Public Broadcasting Service) ning keskendub peamiselt kodumaisetele teemadele nagu poliitika, valimised, looduskatastroofid, sotsiaalpoliitilised küsimused, kuritegevus jne (Frontline, kuupäev puudub).

Telesaade on pälvinud palju olulisi ajakirjandus- ja ringhäälingu auhindu, nagu 108 Emmy auhinda, 31 Peabody auhinda ja ühe Oscari.

Dispatches

„Dispatches” on Suurbritannia telekanali Channel 4 uuriv dokumentaalsaadete sari, mis läks esmakordselt eetrisse 1987. aastal ning käsitleb teemasid, mis puudutavad Briti ühiskonda, poliitikat, tervishoidu, religiooni, rahvusvahelisi aktuaalseid sündmusi ja keskkonda, sageli sisaldades varjatud uuriva ajakirjanduse raames töötavat nn „salaallikat” organisatsioonides (The Movie DB). Saade on võitnud ka mitmeid kordi Briti Filmi- ja Televisiooni Auhinna (BAFTA).

Uppdrag granskning

Rootsi uuriv saade *Uppdrag granskning* ehk Ülesanne: uuri, mis on olnud eetris aastast 2001, toodab ja edastab Rootsi televisioon (SVT) ning see on tuntud just varjatud kaamerate ja mikrofonide kasutamise poolest (The Movie DB).

2016. aasta aprillis astus Islandi peaminister Sigmundur Davíð Gunnlaugsson ametist tagasi pärast vastuolusid, mis kerkisid esile saates Panama paberite skandaaliga seotud intervjuu andmise järel (Henley, 2016).

Vice News

Vice News on 2013. aastal loodud ajakirjanduslik saade YouTube keskkonnas, mis keskendub alaesindatud lugudele üle terve maailma (Vice, 2014). Vice on kajastanud sündmusi ja lugusi nagu kuritegevus Venezuelas, Iisraeli-Palestiina konflikt, protestid Türgis, Põhja-Korea ja Iraani režiimid ning Süüria kodusõda (Dumenco, 2014).

1.3 Uuriva ajakirjanduse võtted ja töömeetodid

Et ideest või vihjest saaks täisväärtuslik lugu on läbida mitmeid samme kasutades erinevaid ajakirjanduslikke võtteid ja meetodeid.

Uurivad ajakirjanikud täidavad oma töös peamiselt kahte rolli: esmane seisneb võimalolijate tegevuse uurimises ja võimalike õigusrikkumiste paljastamises ning teisalt toovad nad avalikkuse ette varem varjatud teavet (Bovens, 2014). Bovensi (2014) sõnul täites neid rolle kontrollivad ajakirjanikud teabe õigsust, küsitlevad ametnikke ja uurivad, kas tegelik tegevus vastab seadustele ja ühiskonna poolt seatud standarditele. Selle kaudu aitab uuriv ajakirjandus kaitsta avalikku huvi, tuues esile väärinformatsiooni, ebakompetentsust, skandaale, korruptsiooni ja kuritegevust nii avalikus- kui ka erasektoris (Bovens, 2014).

Houston et al (2024) on kirjeldanud Rahvusvaheline Uuriva Ajakirjanduse Konsortsium (GIJN) lehel uuriva ajakirjaniku töö samme järgmiselt: Uuriva loo algidee kujundamine võib tuleneda vihjest allikalt, dokumentide lugemisest, andmeanalüüsist või mõne teise loo uurimisest ning selle kõige käigus peab ajakirjanik looma hüpoteesi või püstitama keske küsimuse, millele soovitakse vastust leida. Seda esitatakse autorite sõnul niinimetatud "loo ettepanekuna", mis ei ole lihtsalt idee, vaid struktureeritud memo, mis määratleb uurimise peamise fookuse, vajalike dokumentide ja allikate nimekirja ning selgitab, millised ametiasutused või isikud tuleb vastutusele võtta.

Seejärel hinnatakse loo teostatavust, sealhulgas olemasolevaid ressursse, kontakte, ekspertiisi ja ajaraami, samuti tehakse riskianalüüs, mis võtab arvesse võimalikke füüsilisi või juriidilisi ohte, mis võivad tekkida uurimise käigus või pärast loo avaldamist (Houston et al, 2024).

Houston et al (2024) kohaselt põhineb uurimistöö kolmel peamisel sambal: dokumendid, intervjuud ja vaatlused, samuti tuleb kogutud teavet süstemaatiliselt hallata ning pidevalt hinnata, kas uurimise fookust tuleks kohandada.

Kui esmased andmed on kogutud, koostatakse loo esimene mustand, et tuvastada võimalikud puudujäägid, millele järgnevad põhjalikud toimetamis- ja faktikontrolli etapid, kus igat loo väidet kontrollitakse sõltumatute allikate abil (Houston et al, 2024).

Lõpuks avaldatakse uurimus ning kujundatakse plaan, kuidas käsitleda tagasisidet ja võimalikke vihjeid, mis võivad viia edasiste lugude juurde (Houston et al, 2024).

1.4 Uuriva ajakirjanduse piirangud

Nagu ka igas teises valdkonnas on ka uurivas ajakirjanduses enda piirangud. Eriti ka selle tõttu, et tihti käsitletakse eriti tundlikke või vastuolulisi teemasid. Käsitledes uurivat ajakirjandust on oluline teada, millised need piirangud on ning, kuidas viimased mõjutavad tehtavat tööd ning selle tulemusi. Antud alapeatükis uurin lähemalt järgnevaid piiranguid, mis aga ei välista teiste limitatsioonide eksisteerimist: meedia regulatsioon, toimetustlik kontroll, enesetsensuur reklaamiandja mõjul, poliitiline tsensuur, andmete kättesaadavus.

1.4.1 Meedia regulatsioon ja sõnavabadus

Vaatamata asjaolule, et uurivas ajakirjanduses tehakse tihti uurimusi salakaamerate, infiltreerudes organisatsioonidesse või kehastudes kellekski muuks kui ajakirjanikuks. Toimub põhiline ajakirjanduslik töö siiski seadusi, erinevaid meedia- ja andmekaitse regulatsioone ning hea tava järgides.

Tihti on seadused ja andmete kättesaadavus ajakirjanikule suurteks takistusteks tõeni jõudmisel. Tekib vastuolu uurivate ajakirjanike õilsa eesmärgi paljastada ülekohut ning paljude Lääneriikide piiravate õigusraamistike vahel, kus teabele juurdepääsu seadused sageli kaitsevad neid, kes püüavad tõe varjata, mille tulemusena süüdistatakse uurivaid ajakirjanikke, nähes neid mitte avaliku huvi eest seisjatena, vaid sageli nende, püüdluses avalikustada olulisi fakte, hoopis seaduserikkujatena (Leigh, 2019). Autori sõnul on toimunud palju kaotatud ja võidetud lahinguid, eesmärgil muuta valitsuse ja kohtunike jäiku hoiakut sõnavabaduse ning avaliku huvi eest seisvate argumentide osas.

Eesti kontekstis on sõnavabadus ning ajakirjanike õigused ja piirangud sätestatud selgelt erinevates riigi ja Euroopa Liidu õigusaktides nagu Meediateenuste seadus (2010), Isikuandmete kaitse seadus (2018), Eesti Vabariigi põhiseadus (1992), Isikuandmete kaitse üldmäärus (GDPR) (2016) ja muud väiksemad õigusaktid. Eesti soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei kirjeldab sõnavabadust järgmiselt: *“Sõnavabadus on üks inimese põhivabadustest. See on kirjas nii Eesti Vabariigi põhiseaduses kui ka Inimõiguste ülddeklaratsioonis. [...] Sõnavabadus on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Sõnavabadus hõlmab ka infovabadust ehk inimese õigust saada avalikku informatsiooni. Sõnavabadus ei ole piiramatu. Sõnavabadust saab piirata riigi julgeoleku huvides ja teiste isikute põhiõiguste ning ühiskonna üldiste huvide kaitseks. Lubatud ei ole vale ja laimu levitamine ega teiste isikute au ja väärkuse kallale kippumine, nende alandamine ja solvamine.”*

Kindlasti tuleb välja tuua ka asjaolu, et Eesti on 180-st riigist viimase, ehk 2024. aasta seisuga, ajakirjandusvabaduse indeksis 6ndal kohal (Reporters Without Borders, 2024). Reporters Without Borders (2024) sõnul on Eesti meedia väga vaba ning on tagatud ka põhiseadusega, kuigi on teisi piiravaid seadusi, mis kaitsevad laimamise ja isikuandmete avaldamise eest, ning hirm kohtuasjade ees võib viia ajakirjanike enesetsensuurini.

Enim kritiseeritud Eesti meediat puudutavaks seadusandluseks võib pidada Avaliku teabe seadust (2011), kuna Eesti ametivõimud on kasutanud seda üha enam ettekäändena meedia ligipääsu piiramiseks avalikule teabele (Reporters Without Borders, 2024). Viimast on tugevalt kritiseerinud ka ajakirjanik Tarmo Vahter: *“Ma ei oska täpselt öelda, millal hakkas asi avaliku teabega halvemaks minema. See juhtus vaikselt, märkamatuult ja sammhaaval.*

[...] Seejärel muutusid rünnakud infovabadusele tihedamaks. Riigi Teataja trükkis pikka aega probleemitult avaliku teenistuse tipptegijate majanduslike huvide deklaratsioone. [...] 2016. aastal sulges justiitsministeerium Riigi Teatajas avaliku juurdepääsu kõigile kümne aasta tagustele kohtuotsustele. Ikka isikuandmete kaitseks, ilma avalikku debatti pidamata. Rahvalt võeti õigus tutvuda aegumatute kuritööde kohtuotsustega. [...] Mul on tunne, et info kinnikeeramise tõusva laine põhjus võib olla osa Eesti juristide platooniline kiindumus Saksa õigusruumi vastu. Olen saksa ajakirjanikega palju suhelnud ja võin öelda, et avaliku teabe vallas pole neilt midagi õppida. Saksa ametiasutustes on suhtlemisel meediaga kehtinud põhimõte: ärge jumala pärast esitage teabenõuet! Me peame siis selle registreerima ja tekib palju jama,” (Vahter, 2019).

Ajakirjanikele on tehtud ka seaduse kohaselt mõningad soodustused, et nende tööd hõlbustada. Näiteks sätestab Isikuandmete kaitse seadus (2018) järgmist: *“Isikuandmeid võib ilma andmesubjekti nõusolekuta ajakirjanduslikul eesmärgil töödelda ja avalikustada meedias, kui selleks on ülekaalukas avalik huvi ning see on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega. Andmete avalikustamine ei tohi ülemääraselt kahjustada andmesubjekti õigusi”* (IKS § 11 lg2).

Peale seaduslike regulatsioonide tegutsevad eesti ajakirjanikud ka kokkulepitud Eesti Meediaettevõtete Liidu eetikakoodeksit (1998) järgides. Eetikakoodeks (1998), mis nii kaitseb ajakirjanikke kui ka seab neile piire, sätestab mõningaid järgmisi punkte:

- *1.1. Demokraatliku ühiskonna toimimise eeltingimus on kommunikatsioonivabadus. Vaba ajakirjandus on selle tingimuse saavutamise vahend ja eeldus.*
- *1.3 Vaba ajakirjandust, kui ta täidab kehtivaid õigusakte, ei tohi mingil moel piirata ega takistada info kogumisel ja avaldamisel.*
- *1.5 Ajakirjandus ei tohi oma tegevusega kellelegi tekitada põhjendamatuid kannatusi, veendumata, et avalikkusel on tõesti vaja seda informatsiooni teada.*

1.4.2 Toimetustlik kontroll ja väärtused

Kui tegemist ei ole just eraldiseisva uuriva ajakirjanikuga, toimub kogu töö siiski väljaande toimetuse all ning ka seal nagu igas teises ettevõttes on enda reeglid, hea tava ja

käitumiseeskirjad. Eesti Meediaettevõtete Liidu eetikakoodeksi (1998) põhjal on ajakirjanik see, kes vastutab oma sõnade ja loomingu eest, kuid ajakirjandusorganisatsioon, ehk toimetus, kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon.

Näiteks kirjeldab Delfi Meedia enda väärtusi järgmiselt: *“Me teenime demokraatiat. [...] Seda toetab meie faktipõhine ajakirjandus, kiirus ja kvaliteet meie igapäevases töös, julgus algatada uusi initsiatiive, küsida raskeid küsimusi, uurida sügavuti, olla samal ajal terav ning kirglik. Meie töötajaid ühendab usk pidevasse arengusse, mida väljendab tugev tung pidevalt kasvada ja katsetada.”*

Mõned meediamajad otsustavad ka eetikanõuniku ametikoha olemasolu kasuks, nagu seda on teinud Eesti Rahvusringhääling (*edaspidi ka ERR*), kus toimetab meedianõunikuna 2007. aastast Tarmu Tammerk (Eesti Rahvusringhääling, 2019). ERRi sõnul on Tammerki ülesanded on jälgida ringhäälingu tegevuse vastavust ajakirjanduse kutse-eetikale ja tavadele ning vaadata saate või programmi sisu kohta esitatud vastulauseid ja vaidlustusi ning jälgida programmi tasakaalustatust.

ERR on kehtestanud ka järgmised väärtused enda organisatsioonile: *“Rahvusringhäälingu eesmärk on pakkuda sisu kõigile Eesti ühiskonnas esindatud huvigruppidele [...]. Andes võimaluse avaldada mitmekesiseid, ka omavahel konkureerivaid vaateid ja arvamusi, soovib rahvusringhääling läbi suurema kaasamise aidata luua vähem killustatud ja rohkem sidusamat ühiskonda. [...] Rahvusringhäälingu sõltumatus põhineb seadusel [...] ning professionaalsus põhineb avalik-õiguslikus meedias teadmistel, oskustel ja kogemustel ning hõlmab asjakohaseid nõudeid sisulisele ja tehnilisele kvaliteedile. [...] Avatus eeldab, et ERR arvestab konstruktiivse kriitikaga ning peab oluliseks võimet oma loomingut kriitiliselt käsitleda. Avatusest kõneleb ka see, kui rahvusringhääling on valmis avalikult tunnistama vigu, mis on tekkinud ajakirjandusliku, loomingulise või organisatsioonilise tegevuse käigus.”* (ERR arengukava, 2018)

1.4.3 Poliitiline ja enesetsensuur

Karadimitriou et al. (2022) sõnul peetakse ajakirjanikke ühiskonna valvekoorteks ning nende säärast rolli ajakirjandusala ka üheks struktuuriliseks funktsiooniks. Traditsiooniliselt on valvekoera rolli täitmise eelduseks olnud alati ajakirjanike vähene sõltuvus poliitilistest või majanduslikest huvidest, samuti ajakirjanike erapooletus nende poliitilise orientatsiooni suhtes, et rõhutada nende usaldusväärsust ja peegeldada professionaalsust (Karadimitriou, et al., 2022). Sellest tulenevalt võib eeldada, et ajakirjanduse üheks ülesandeks on tõe paljastamine. Siiski jääb aga mõne loo avaldamise otsus selle autoriks oleva ajakirjaniku või toimetuse taha. Ka ajakirjanduslike lugude mitteavaldamise või kindlate teemade puutumata jätmise taga võib olla erinevaid põhjuseid.

Vähesed eraldiseisvad väljaanded on valmis riskima kohalike reklaamiandjate pahameelega, mis võib kahjustada nende tulubaasi ning kuigi riiklikud ja mõned regionaalsed meediakanalid suudavad sellistele surve avaldustele paremini vastu seista, peavad nad olema veendunud, et konkreetse loo avaldamine suurendab tiraaži rohkem, kui võimalikud tulukahjud seda kahjustada võivad (Frost, 2011). Ka Tartu Ülikooli ajakirjanduse professor Halliki Harro-Loit arvates ei toimi ka kohalikud Eesti väljaanded enam sageli valvekoerana, sest sõltuvad omaavalitsuse rahastusest (Harrik, 2023). Harro-Loidi kohaselt peaks ajakirjandus teenima ühiskondliku kokkuleppe alusel avalikkuse huve, aga paratamatult peab see teenima ka selle rahastajate huvi, ehk küsimus on tegelikult lojaalsuskohustuste tasakaalustamises (Harrik, 2023).

Frosti (2011) sõnul võib mõnikord loo maha surumisel muidugi olla ka üllam põhjus: näiteks kajastatakse Suurbritannias inimrööve harva enne, kui politsei on kurjategijad tabanud, mis ennetab asjaolu, et loo varajane avaldamine seaks ohtu ohvri elu.

Lugude mahavaikimist või teadaoleva teabe piiramist esineb sageli ka sõjaolukordades, näiteks Suurbritannia Kaitsepressi ja Ringhäälingu Nõuandekomitee, kuhu kuuluvad kõrgemad riigiametnikud ja ajalehtede ning ringhäälinguajaamade toimetajad, jagab regulaarselt juhiseid riigi julgeolekuküsimustes, pakkudes alalist nõu sõjaliste operatsioonide, tuumarelvade, kommunikatsioonide, tundlike rajatiste ja julgeolekuteenistuste kohta, kuid

nad ei keela ajalehel või ringhäälingujaamal lugu avaldamast, vaid annavad suuniseid (Frost, 2011).

Ka Eesti Rahvusringhäälingul on enda nõukogu, mis on Rahvusringhäälingu kõrgeim juhtimisorgan ning, mille liikmeteks on Riigikogu kultuurikomisjoni ettepanekul nimetatud iga Riigikogu fraktsiooni üks esindaja ja neli niinimetatud asjatundjat Rahvusringhäälingu tegevusvaldkonna tunnustatud asjatundjate hulgast (ERR, 2024).

Nõukogu täidab ERRi (2024) kohaselt järgmisi tööülesandeid:

- 1) Rahvusringhäälingu finantsplaani kinnitamine ning taotluse esitamine riigieelarvest toetuse saamiseks, samuti eelarve kinnitamine ning selle täitmise järelevalve;
- 2) Rahvusringhäälingu siseauditi eeskirja ja siseaudiitori tööplaani kinnitamine;
- 3) Rahvusringhäälingu vara kasutamise ja käsutamise korra kinnitamine;
- 4) Rahvusringhäälingu erinevate aruannete kinnitamine;
- 5) Rahvusringhäälingu struktuuri kindlaksmääramine;
- 6) Rahvusringhäälingu programmide arvu suurendamine;
- 7) Rahvusringhäälingu seaduses loetletud eesmärkide ja ülesannete täitmise järelevalve.

1.5 Ajakirjanduslik mõju

Tahes või tahtmata mõjutavad ajakirjanikud enda lugude ja süžeedega ka välismaailma. Seda aga erinevatel tasemetel ning erinevates elualades. Antud alapeatükis vaatlen lähemalt erinevaid ajakirjanduse mõju tüüpe, mis omakorda aitab paremini mõista ja mõtestada, kuidas uuritud saated mõjutavad ühiskonda laiemalt.

Simons et al (2016) sõnul erineb mõju erineb ulatusest, tiraažist või lugejaskonnast, näiteks võib mõnel juhul väike, kuid mõjukas lugejaskond olla piisav otsese mõju avaldamiseks, samas kui teistel juhtudel on meedia mõju kumulatiivne, nõudes pikema aja vältel avaliku arvamuse järkjärgulist mõjutamist massilise leviku või vaadatavuse kaudu.

Mõju hindamiseks on pakutud erinevaid mõõdikuid, sealhulgas sihtrühma teadmiste taset või nende uskumuste muutumist pärast meedia sisu tarbimist, aga enamik mudeleid põhinevad kahel peamisel teguril: ulatus, mis viitab inimeste arvule, kes puutuvad uudissisuga kokku, ja

kaasatus, mis kirjeldab teabevahetust meediaallika ja selle auditooriumi vahel (Simons et al, 2016).

Tofel (2013) rõhutab, et nii ulatus kui ka kaasatus toimivad erinevates kontekstides ja ajakirjandusžanrites erinevalt. Näiteks võib selgitav ajakirjandus aidata kaasa teadlikuma elanikkonna kujunemisele, isegi kui see ei too kaasa otseseid ühiskondlikke muutusi. Uuriv ajakirjandus seevastu võib kõnetada vaid väikest hulka inimesi, kuid kui need isikud on positsioonil, mis võimaldab avastatud probleemidele lahendusi leida, võib mõju olla märkimisväärne.

Väljaanne International Journalists' Network (2023) on raamistanud enda artiklis “*7 insights into measuring the impact of journalism*” mõningad viisid, kuidas märgata ja mõõta ajakirjanduslikku mõju.

Artikli autorid Anya Schiffrin ja Dylan W. Groves täheldavad, et kuigi meedia ei määra otseselt, mida avalikkus mõtlema peaks, mõjutab see oluliselt seda, milliste teemade üle ühiskonnas arutletakse – seda mõju tuntakse omakorda kui päevakorra seadmise (ingl k. *agenda setting*) -efekti.

Nende sõnul võivad meedias edastatavad sõnumid kujundada ka avalikku arvamust, suunates kodanikke hindama poliitilisi kandidaate teatud kriteeriumide alusel ning raamides uudislugusid kindlas kontekstis, näiteks võib eelarvedefitsiiti käsitleda korruptsiooni prisma kaudu, mis mõjutab vastuvõtjate tõlgendust ja arusaamu teemast.

Lisaks võib meedia avaldada kaudset mõju kohalikule eliidile, nagu kodanikuühiskonna ja usukogukondade juhid, kes omakorda mõjutavad oma kogukonna liikmete hoiakuid ja arvamusi (Schiffrin ja Groves, 2023).

Iga kord, kui ajakirjanikud avaldavad uudisloo, teevad nad, teadlikult või alateadlikult, valiku selle esitusviisi osas - nad kujundavad lugeja või vaataja reaalsuse tajumist, tõlgendades sündmuste põhjuseid kindlal viisil ja jättes alternatiivsed seletused tahaplaanile, samal ajal annavad nad moraalse hinnangu ning suunavad auditooriumi teatud tõlgendusraamistikku, piirates sellega võimalikke käsitusviise (Covering Migration, 2025).

1.6 Uuriv ajakirjandus Eestis

Võrreldes muu maailmaga on Eestis, tulenevalt riigi ja elanikkonna suurusest, üpris vähe uurivaid saateid ja väljaandeid, kui neid siiski on. "Pealtnägija", "Laser", "Täistund", Eesti Ekspress, Levila, "Kuuuuriija" jne. - igal saatel on enda kindel vaatajaskond, mida köidavad väljaannete erinevad teemavalikud, lähenemisviisid ning käsitlused.

Vähesuse tõttu pean tähtsaks antud teoreetilise raamistuse tarbeks lühidalt välja tuua ka need uuriva ajakirjanduse väljundid Eesti maastikul, mida edaspidi töö käigus ei käsitle.

Delfi Meedia uuriv toimetus

Delfi Meedia all toimetab Eesti Ekspressi väljaanne, mille portaalist võib leida uurimus-, arvamus- ning persoonilugusid paljudel erinevatel kodu- ja välismaistel teemadel (Ekspress, 2024).

Ekspressi märkimisväärsateks tegijateks võib pidada Holger Roonemaad ja Martin Lainet, kes osutusid 2023. aastal (olles siis veel Delfi meedia uuriva toimetuse ajakirjanikud) ka Daphne Caruana Galizia nimelisele ajakirjandusauhinna nominentideks kahe rahvusvahelise uurimusega, mille käigus paljastasid Venemaa salasepitsusi (Ekspress, 2023).

Samuti on ka Delfil endal uuriv toimetus, kus samuti nii kodumaiseid kui ka välismaa lugusid (Delfi uuriv). Paljud uurivad ajakirjanikud toimetavad nii Delfi kui ka Ekspressi väljaannetes ning käesoleval aastal nomineeriti tervelt 13 Delfi Meedia ajakirjanikku Bonnier, ehk uuriva ajakirjanduse auhinna, preemia (Delfi uuriv, 2025).

Kuuuuriija

Kuuuuriija on Kanal 2 telekanalis iga nädal eetris olev uuriv saade, mis kirjeldab ennast järgmiselt: *"Julge ja kompromissitu Kuuuuriija kajastab keerulisi ning tundlikke teemasid, millel on suur sotsiaalne ja ühiskondlik mõju."* (Kuuuuriija, 2024). Kuuuuriija saatejuhiks on Katrin Lust, kes toob ilmavalgele ja pöörab tähelepanu kodumaisetele lugudele ning muredele, esitades tihti süüdistusi just otse enda persoona alt, mitte lihtsalt saate toimetuse liikmena; näiteks esitas Lust maailmakuulsa sensitiivi Veet Manole süüdistuse, et just tema oli süüdi ühe noore naise surmas (Elu24, 2018).

Radar

Saade Radar on samuti Kanal 2 eetris olnud endine uuriv saade, mis lõpetas tegevuse 2014. aastal ning, kus tegutsesid mitmed menukad Eesti uurivad ajakirjanikud, kes jätkasid hiljem karjääri muudes uurivates väljaannetes: Kärt Anvelt, Ege Tamm, Jekaterina Minkova, Piia Osula, Eeva Esse, Robert Kõrvits ja Stass Kuznetsov (Radar, 2024).

Radari toimetus kirjeldas end järgmiselt: *“Kärt Anvelti juhtimisel uuenenud iganädalane ajakirjanduslik telemagasin „Radar“ räägib läbi parimate ajakirjanike sellest, mis Eestis ning Eestiga seondult maailmas oluline ja põnev on. Saade toob vaatajani elu kogu oma eheduses – nii uurivat ajakirjandust esindavad tuumakad lood kui ka eksklusiivsed intervjuud, ajakirjanduslikud eksperimendid ning huvitavad reportaažid”* (Kanal 2, 2024).

Levila

Levila on ajakirjanduslik veebiplatvorm, mis edastab uurivaid- ja arvamusalugusid kui ka näiteks eksperimente ja persooni intervjuusid teksti, video või taskuhäälingu formaadis (Levila, 2025). Platvormi asutas 2020. aasta kevadel Daniel Vaarik looga “Alkoholi lapsed” (Epner, 2020).

“Levila avaldanud üle saja artikli, filmi, audioloo ning ajakirjandusliku eksperimendi, mis annavad sõna neile inimestele, kes on sattunud oluliste sündmuste keskele. [...]

Levila ajakirjanikud on kõndinud jalgsi läbi kogu Rail Balticu planeeritud trassi, on kohal sõdivas Ukrainas ning ei karda seejuures intervjuuerida neid, kelle arvamus on ebapopulaarne.

Meil on lugusid avaldanud Eero Epner, Erik Tikan, Keiu Virro, Tiina Kaukvere, Joonas Sildre, Janek Murd, Mari Mets, Janno Zöbin, Lennart Ruuda, Sander Punamäe, Andres Haabu ja paljud teised.” - nõnda kaardistab ennast Levila platvorm ajakirjandusmaastikul (Levila, 2025).

1.6.1 Vaadeldavad Eesti televisiooni uurivad saated

Uurimistöö teises pooles viin läbi kogemusintervjuud saadete “Pealtnägija”, “Laser” ja “Täistund” esindajatega. Antud alapeatükis tutvustan ja avan uuritavaid saateid lähemalt, keskendudes nende saateformaadile, teemavalikutele ning üldisele teavele.

"Pealtnägija"

"Pealtnägija" on Rahvusringhäälingu kanalil ETV 1999. aastast eetris olnud saade, mis tutvustab ennast vaatajatele järgmiselt: *"Pealtnägija" on Eesti pikima ajalooga ja teletabelite tipus olev uuriv ajakirjanduse saade, mis toob vaatajateni põnevad ja paljastavad lood meie ühiskonna telgitagustest. Lisaks teravatele uurimustele vahendab saade ka haaravaid persoone ja meeldejäävaid reportaaže sündmustest, mille "Pealtnägija"ks tavaline inimene naljalt ei satu.*" (Jupiter, 2025)

Selle saatejuhtideks on Mihkel Kärmas, Kristjan Pihl, Piia Osula, Taavi Eilat ja Margit Kilumets, kes jagavad kajastatavad lood omavahel ära ning on eetris võrdselt (Jupiter, 2025).

Vaadeldes Jupiteri (2025) platvormil "Pealtnägija" mõningaid osi, võib täheldada ka selge saateformaadi väljakujunemise. Saade algab pikema ja nõ. kõmukama kodumaise süžeeaga, millele järgnevad lühemad lood kodust ja võõrsilt. Kokku kestab iga episood ca. 45-47 minutit.

Temaatiliselt puudutab "Pealtnägija" nii poliitikat, kultuuri, kuritegevust kui ka pehmemaid ja südantsoojendavaid lugusid (Jupiter, 2025).

Kuna tegemist on uuritavatest ainsa Rahvusringhäälingu saatetega, siis on see ka ainus saade, mis pälvib rahastust ERRi kaudu riigieelarvest, ega sõltu reklaamiandjatest. Kui vaadelda allolevat tabelit (Tabel 1), siis selgub, et terve rahvusringhääling saab toetust riigieelarvest tegevuskulude katteks näiteks käesolevaks, 2025. aastaks, ligi 40 miljonit, millest otseselt ca 6 miljonit on eraldatud ETV saadetele. Konkreetset "Pealtnägija" eelarvesse minevat summat eelarves välja ei tooda. (Eesti Rahvusringhääling, 2024).

Tabel 1 Väljavõte Eesti Rahvusringhäälingu 2025. a tekkepõhisest eelarvest osakondade lõikes (Eesti Rahvusringhääling, 2024).

TULUD	2025
Toetus riigieelarvest tegevuskulude katteks	40 450 391
Toetus riigieelarvest investeeringuteks	1 871 333
Telekompleksi sihtfinantseerimine Kultuurkapitalilt	11 000 000
Sihtotstarbelised eraldised	697 286
sh muud sihtotstarbelised eraldised riigilt	0
sh sihtotstarbelised projektitoetused	697 286
Teenused ja tooted	2 490 315
Muud äritulud	2 400
Finantstulud	81 000
TULUD KOKKU	56 592 725

KULUD	2025
Programmid, toimetused ja arhiiv	
Programmi üldkulu & reserv	2 063 095
ETV ja saated	6 399 912

“Laser”

Laser jõudis esmakordselt televaatajate ekraanidele TV3 kanalil 2019. aasta sügisel (Laser, 2019). Ning alates nende esimesest loost on saade eetris olnud igal teisipäeval kl 20:30 kokku juba 12 hooaega, kusjuures hooaja all mõeldakse ühel pool aastal, veebruar kuni mai ja september kuni detsember vahemikes, toodetud sisu (Go3, 2025). Saade kirjeldab ennast kui kombinatsioon kodanikualgatuse vaimu ja moodsa tehnoloogia teadmistest, olles vaatajate teejuht paremasse maailma (Go3, 2025).

Saate näoks on Eesti tuntud pika karjääri käiguga ajakirjanik Marii Karell, kelle sõnul räägib “Laser” asjadest, mis puudutavad meid kõiki, on see siis läbi tarbimise või elukeskkonna. Linnaruumi, milles me elame; toidu, mida me sööme. Asjad, mille peale me ei mõtle ja ei peagi kogu aeg ehk mõtlema. Aga saade katsub leida huvitavaid nurki, mis need teemad igäühe jaoks ihulähedaseks teevad (Laser, 2019).

Saate formaadis kajastuvad peamiselt järgmised teematikad: portreelood, tehnoloogia ning elu- ja looduskeskkond, tervis, tarbijateemad (Laser, 2019). Iga ca 45-minutiline episood sisaldab 2-3 lühemat lugu ning kui tegemist on mõne suurema portree looga, siis eraldatakse sellele terve episood (Go3, 2025).

“Täistund”

“Täistund” on vaadeldavatest saadetest kõige värskem, ilmunud Duo kanali (endine Kanal 2) eetrisse alles 2022. aasta sügisel, on hetkel eetris saate 6. hooaeg (DuoPlay, 2025). Ning oma eetriaaja poolest konkureerib saade otseselt “Laseriga” olles ekraanidel samuti teisipäeviti kell 20:30 (Kanal 2, 2025).

Tulenevalt kanal Duo kuuluvusest Postimees Grupp omatud Duo Media Networks alla, kuulub ka “Täistund” Postimees Grupp toodetud saadete hulka (Postimees Grupp, 2025).

“Täistunni” saatejuhtideks ning toimetajateks on tuntud ja tunnustatud ajakirjanikud nagu Elo Mõttus-Leppik, Sander Punamäe, Mart Mardisalu, Neeme Raud, Raul Ranne ja Madis Kimmel (Kanal 2, 2025).

Saate formaadiks on jällegi klassikaliselt 3 lühemat lugu, mis mahuvad ca 46 minuti sisse, ning käsitletakse põhiliselt ühiskonnas aktuaalseid teemasid, mis tõstatavad vastukaja, aga haruldased pole ka portree ning silmaringi avardavad lood (DuoPlay, 2025).

2 UURIMISKÜSIMUSED JA TÖÖ EESMÄRK

Töö eesmärk on uurida Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid, teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju, et mõista, kuidas need saated panustavad Eesti ühiskondlikku arutellusse ja meediamaaastikule laiemalt ning kuidas erinevad omavahel Rahvusringhäälingu ja erameedia toodetud saated.

Uurimisküsimused:

1. Millised on uurivate ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikud töömeetodid ning kuidas need erinevad või kattuvad?
2. Kuidas erinevad need saated oma teemavalikutes ja millele nad keskenduvad, kajastades ühiskondlikult olulisi teemasid?
3. Milline on saadete ühiskondlik mõju ja kas nende töö on viinud märgatavate muutusteni nii poliitikas kui ka avalikus diskussioonis?

3 MEETOD JA VALIM

Antud peatükis kirjeldan uurimistöös kasutatud valimit ning selle moodustamise kriteeriume ja reegleid. Seejärel selgitan ning põhjendan kasutatud uurimismeetodi valikut ja rakendust.

3.1 Valim

Valimit koostas in koostöös uurimistöö eesmärgiga võrrelda Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju.

Tegemist on piiratud valimiga, tulenevalt Eesti telemaastiku piiratud uuriv-ajakirjanduslike saadete arvust. Valimist kui ka uurimusest on välja jäetud Eestis tegutsevad kirjalikud uurivad väljaanded, ehk põhilisteks valimi kriteeriumiteks olid kohalolu telemaastikul ning uuriv-ajakirjandusliku sisu tootmine.

Antud kriteeriumile vastasid 4 saadet, milleks olid “Kuuuuriija”, “Pealtnägija”, “Laser” ning “Täistund”. Valimi ning vastuste mitmekesisuse suurendamiseks võeti ühendust iga eelnimetatud saate kahe esindajaga. “Kuuuuriija” esindajatelt ei tulnud soovi uuringus osaleda, mis tähendas saate uurimusest välja jätmist.

Kõigi vastajate poolt anti nõusolek uuringus enda nime alt osalemiseks ning nii enda vastava saate esindamiseks kui ka enda isiklike vaadete kajastamiseks. Lepiti kokku, et avaldamisele ei kuulu läbiviidud vestluste transkriptsioon täies mahus, vaid nende tulemused, tsitaadid ja järeldused.

Uuringus osalesid järgmised isikud:

Mihkel Kärmas - ETV saate "Pealtnägija" saatejuht ja toimetaja

Taavi Eilat - ETV saate "Pealtnägija" saatejuht ja toimetaja

Siim Männik - TV3 saate “Laser” produtsent

Marii Karell - TV3 saate “Laser” peaprodutsent, toimetaja ja saatejuht

Mart Mardisalu - Kanal2 saate “Täistund” toimetaja ja saatejuht

Kokkuleppeliselt P.E (mõjuvalt põhjendatud nimeliselt anonüümseks soovinud jääda isik) - Kanal2 saate “Täistund” tegevprodutsent

P.E avaldas tungivat ja põhjendatud soovi jääda täisnimeliselt mainimata ning olla esindatud vaid initsiaalidega.

3.2 Uurimismeetod

Enda uurimistöö raames kasutasin tulemuste kogumiseks kvalitatiivset meetodit. Laherand (2008) toob esile, et kvalitatiivse lähenemise eesmärk on koguda terviklikku ja detailset infot, ning selle nüansse ja iseloomulikke aspekte, mida kvantitatiivsed meetodid ei pruugi tabada. Kvalitatiivne uurimisviis keskendub eelkõige kogutud info analüüsistrateegiatele, mis väljenduvad inimeste igapäevases sotsiaalse reaalsuse tajus ja selle keelelises vahenduses (Smith, 2006).

Uurimistöö andmekogumismeetodiks, valisin intervjuu, mis on Hirsjärvi et al (2005: 192) sõnul üks enamlevinud kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Intervjuu eeliseks on selle paindlikkus ja võimalus kohandada andmekogumiseks küsitavaid küsimusi vastavalt olukorrale ja intervjueeritavale (Laherand, 2008).

Antud uurimistöö kontekstis on olulisteks intervjuu eelisteks andmekogumismeetodina arusaam, et intervjuud pakuvad mitmekesiseid vastuseid ja erinevaid seisukohti ning võimalus koguda ja edasi anda põhjalikku teavet, mida omakorda toetab lisaküsimuste esitamine ja täpsustamine (Hirsjärvi et al, 2005: 192).

Samuti osutus valituks meetodiks just intervjuu, tulenevalt valimi väiksusest, mille põhjal oleks olnud raske esitada mõistlikult statistilisi ja numbrilisi tulemusi.

Meetodisse rohkem süvitsi minnes, valisin vormiks poolstruktureeritud intervjuu. Selle meetodi valik oli tingitud põhiliselt selle paindlikkusest – Õunapuu (2014: 171–172) märgib, et poolstruktureeritud intervjuu võimaldab kohandada vestlusteemat ja küsimusi vastavalt

olukorrale ning ilmnunud lisateemadele, mis omakorda annab küsijale vabaduse muuta küsimuste järjekorda, sõnastust ja vormi, et kohandada vestlus vastaja vajadustele.

Kuigi ka poolstruktureeritud intervjuu algab kindla kavaga, kujuneb vestluse käigus selgemaks, millised teemad on konkreetse vastaja puhul kõige olulisemad ning millist teavet on temalt kõige väärtuslikum koguda (Õunapuu, 2014: 171–172). Tänu eelnevalt kirjeldatud paindlikkusele sain intervjuude käigus esitada lisaküsimusi, mis aitasid vestlusi süvendada ja intervjuueeritavate seisukohti paremini mõista.

Kõik intervjuud said kokkulepitud meilivestluste vahendusel ning läbi viidud päriselus saadete toimetustes Tallinnas. Saate "Pealtnägija" toimetajate Mihkel Kärmase ja Taavi Eilatiga kohtusin Rahvusringhäälingu Telemajas aadressil F. R. Kreutzwaldi 14, "Laseri" esindajate saatjuht, toimetaja ja produtsendi Marii Karelli ja tegevprodutsendiga Siim Männikuga kohtusin toimetuses aadressil Tatari 6 ning "Täistund" saate toimetaja-saatejuhi Mart Mardisalu ja tegevprodutsendi P.E-ga kohtusin Postimees Group meediamajas aadressil Tartu mnt 80.

Intervjuud toimusid ajavahemikus 1.03.2025 kuni 31.03.2025. Kõik vestlused salvestati vastajate teadliku nõusolekuga audiofailidena, et võimaldada hilisemat täpset transkribeerimist. Transkribeerimisprotsessis kasutasin Tallinna Tehnikaülikoolis välja töötatud eestikeelse teksti transkribeerimise tarkvara (Olev et al., 2022).

Intervjuude tarbeks valmistasin ette kava (vt. Lisa 1), milles oli 18 küsimust, mis olid jaotatud alateemadeks nagu saate töö struktuur ja protsessid, teemavalik ja prioriteedid, saate mõju ja eesmärgid, sõltumatus ja ressursid, praktilised väljakutsed ning lõpuks üks hüpoteetiline stsenaarium, mille põhjal esitasin kaks viimast küsimust.

Iga läbiviidud vestlus algas saate tööstruktuuri ja protsesside kirjeldamisega. Küsisin, kuidas toimetuses teemad valitakse, millised etapid tuleb läbida enne loo eetrisse jõudmist ning kuidas jaotatakse ülesanded meeskonnas. Vestluse käigus selgus, kuidas otsustusprotsess toimub ja millised on võimalikud sisemised arutelud enne teema lõplikku kinnitamist.

Seejärel suundus intervjuu teemavaliku ja prioriteetide juurde. Küsisin, milliseid teemasid teadlikult välditakse ja miks, samuti kuidas võetakse arvesse saate formaati ja sihtrühma

ootusi. See andis aimu, kuidas ajakirjanduslikud piirangud ja toimetuse enda suunavalikud mõjutavad kajastatavate lugude valikut.

Saate mõju ja eesmärkide käsitlemisel uurisin, millise loo üle on intervjuueeritav kõige uhkem ning millist mõju loodetakse igal loole saavutada. Lisaks küsisin, kas nad on oma töö tulemusel täheldanud konkreetseid ühiskondlikke muutusi ja kui palju arvestatakse publiku tagasisidet loo koostamisel.

Sõltumatuse ja ressursside osas keskendusime sellele, kuidas rahastus ja eelarve mõjutavad saate tööd ning milliseid samme astutakse sõltumatuse tagamiseks. Arutlesime ka kanali rahastuse ja võimaliku enesetsensuuri üle. Samuti uurisin, kas saate tegemiseks on piisavalt ressursse ning kuidas täiendavad ressursid võiksid töö kvaliteeti parandada.

Praktiliste väljakutsete teemas uurisin, milliste suurimate takistustega on intervjuueeritav loo ettevalmistamisel kokku puutunud, näiteks allikate leidmine, ligipääs andmetele või juriidilised küsimused. Samuti käsitlesime konkurentsi ja seda, kuidas reageeritakse olukorrale, kui konkureeriv saade on sama teema juba kajastanud.

Intervjuu lõpus esitasin hüpoteetilise stsenaariumi Riigikogu esimehe väidetava väärkäitumise kohta. Küsisin, kuidas toimetus sellist lugu struktureeriks, milliseid allikaid ja tõendusmaterjale koguks ning kuidas lähenemist muudaks, kui konkurent oleks juba samal teemal loo avaldanud. See pakkus väärtuslikku sissevaadet ajakirjandusliku uurimistöö metoodikasse ja praktilistesse kaalutlustesse.

Iga intervjuu kestis umbes 30–40 minutit. Kuna kasutasin poolstruktureeritud intervjuu meetodit, säilitasin paindlikkuse täiendavate ja jätkuküsimuste esitamisel, näiteks kui tekkis olukord, kus intervjuueeritav oli ühe vastusega sõnastanud vastuse mitmele küsimusele, siis ei olnud otstarvet samal teemal küsimust uuesti esitada.

4 UURIMISTULEMUSED

Selles peatükis tutvustan uurimistulemusi, mis põhinevad täielikult läbi viidud intervjuudel. Tulemused on jaotatud alapeatükkidesse, kus illustreerin vastuseid vestlustest pärit tsitaatidega ning jagan oma tähelepanekuid ja märkusi.

Kokkuleppe alusel olen esitanud intervjuueeritavaid isikuid nimeliselt ning nende tsitaate kohandanud ja toimetanud.

Edaspidi kasutan intervjuueeritavate eristamiseks järgmisi tähelisi viiteid:

- Mihkel Kärmas / Saade "Pealtnägija", edaspidi MK
- Taavi Eilat / Saade "Pealtnägija", edaspidi TE
- Siim Männik / Saade "Laser", edaspidi SM
- Marii Karell / Saade "Laser", edaspidi MKL
- Mart Mardisalu / Saade "Täistund", edaspidi MM
- P.E. / Saade "Täistund", edaspidi PE

4.1 Saate tööstruktuur ja protsessid

Sissejuhatuseks ning püüdluses intervjuueeritavaid nõ. "soojaks" rääkida alustasin vestluse saate tööstruktuuri ja selle protsesside avamisega, mille raames palusin lähemalt tutvustada, kuidas jõuavad saated toimetuse lauale ning kuidas ja kelle poolt neid ekraanile tuuakse.

4.1.1 Teemade valiku põhimõtted

Kõikide saadete puhul leidis teemade valiku protsessis ühiseid jooni: ideed sünnivad nii ajakirjanike isiklikest tähelepanekutest kui ka välismeediast, vaatajate vihjetest ja toimetuse meeskondlikest aruteludest. Kusjuures mängivad viimased kõige olulisemat rolli, sest just toimetuse koosolekutel valitakse välja lood, millel on kõige rohkem potentsiaali ja mis hiljem eetrisse jõuavad.

"Pealtnägija" puhul joonistub välja kõige rangem ja struktureeritum süsteem, mida toimetaja-saatejuht, Mihkel Kärmas, kirjeldab kui keerukat töövoogu, mille mõistmiseks kulub uuel tulijal nädalaid. Ta rõhutab ka visuaalsuse olulisust - mitte iga lugu ei konverteeru teleformaati.

"On teatavad sellised uudis- ja ülekaaluka avaliku huvi kriteeriumid. [...] Mõnikord võib-olla on hea informatsioon, mida kirjasõnas saaks realiseerida, aga telelooks ei ole võimalik seda teha." (MK)

"Laser" paistab silma tugeva kontseptuaalse lähenemisega, kus saatejuht Marii Karell rõhutab, et teemad peavad sobituma saate näo ja vaatajaprofiiliga.

"Me vaatame alati nagu neid küsimusi: kuidas sobitub meie kanaliga, meie näoga, kas meie vaatajad ootavad seda teemat, kas nad suhestuvad sellega." (MKL)

Lisaks saate üldise kontseptsiooniga sobimisele, jääb oluliseks ka klassikaline uudisväärtus, mida pidevalt toimetuses üle vaadatakse ja mille olemasolu iga loo puhul kontrollitakse.

Tegevprodutsendi Siim Männiku sõnul on "Lasери" teemavalikute puhul tunda ka spontaansust ja avatud meelt ning jälgitakse ka palju välismeediat, et tuua Eestisse teemad, mis siin veel kõne alla pole sattunud. Tema hinnangul pole teemade leidmises suur müstikat - kui miski tundub huvitav, hakatakse sellega lihtsalt tööle.

"Täistunnis" hinnatakse loomingulisust ja paindliku lähenemist, kus oluline osa on nn *ühisajaul*. Mart Mardisalu kirjeldab protsessi dünaamilise ja elavana ning et sageli muudab koosoleku arutelu loo fookust või kangelist täielikult.

"Meilt eeldatakse seda, et me tuleme koosolekule erinevate teemadega, mille me lauda paneme [...] sageli juhtub ka seda, et viskad mingi toore mõtte lauale ja ühisaju hakkab seda täiendama ja analüüsima – ja sealt sünnivadki elujõulised ideed. [...] Tuled koosolekule ühe eesmärgiga ja lahkud teadmise, et teed hoopis teist lugu." (MM)

4.1.2 Tööprotsessi etapid ideest eetrini

Uuriva või analüüsiva ajakirjandussaate üheloo valmimine on pikk ja mitmetahuline protsess, mis varieerub sõltuvalt saatest ja loo keerukusest.

“Pealtnägijas” on tööprotsess paindlik ja tihedalt seotud väikese meeskonna koostööga. Mihkel Kärmasel sõnul räägitakse omavahel, arutatakse, tunnetatakse ning mõeldakse läbi praktilisi aspekte nagu mõne allika valmisolek rääkida enda lugu ning teha see just kaamera ees. Taavi Eilat lisabki, et protsess sisaldab intervjuude kokkuleppimist, salvestamist, materjali analüüsimist, montaaži ja võimalikke järelsalvestusi. Kuigi meeskonnatöö on oluline tehakse suurem osa loost siiski individuaalselt - iga ajakirjanik viib oma teema algusest lõpuni ellu ja Kärmas toimetab vajadusel üle.

“Laseris” on lähenemine süvitsiminev ja ajamahukas. Tema kirjeldus rõhutab detailitäpsust ja põhjalikkust - intervjuude valik, nende läbikuulamine, faktide kontrollimine ning lõpuks montaaž, heli ja pildi viimistlus.

“Keskmiselt võtab meile ühe loo tegemine aega neli nädalat... kõigepealt on vaja taustauuring teha, siis taustaintervjuud, dokumentide läbitöötamine.” (MKL)

Männiku sõnul on välja kujunenud kindel etappideks jaotunud protsess, mis hõlmab fookuse seadmist, hüpoteeside ja võtmeküsimuste sõnastamist, taustatööd, salvestust, monteerimist ja toimetamist.

“Lõppvaatamine – tehakse läbivaatus, kus parandatakse vead ja tehakse viimased muudatused. Valmistööde – lisatakse subtiitrid ja lugu saadetakse eetrisse.” (SM)

“Täistunnis” on samuti selge tööetappide jada, kuid sinna põimitakse rohkem loomingulisust ja paindlikkust. Mart Mardisalu rõhutab, et lugu võib ka töö käigus suunda muuta. Ka stuudiotekstid ja -standid on lahutamatud loo osad, mis panevad loo elama.

4.1.3 Tööülesannete jaotus meeskonnas

Uuriva ajakirjanduse toimetustes on tööjaotus pigem orgaaniline ja paindlik kui rangelt struktureeritud. Intervjuudest joonistub välja muster, kus traditsiooniline hierarhia on asendunud dünaamilise rollijaotusega - lähtuvad nii inimeste oskustest kui ka konkreetse loo vajadustest.

Kõigis toimetustes kehtib üldpõhimõte, et loo eest vastutab selle autor algusest lõpuni.

“Üldine nagu rusikareegel on see, et kui keegi ajakirjanik toob mingisuguse teema toimetusse lauale, siis üldjuhul teeb ta selle ise – see on selline ka ajakirjaniku au ja tunnustuse küsimus.” (MK)

Seda fakti kinnitab ka Kärmas kolleeg Taavi Eilat ja ka “Laseri” tegevprodutsent Siim Männik mainib, et võttelt tulles on loo esmase rea kokkupanek selle toimetaja ülesanne.

Marii Karell nendib, et eriti väiksemates toimetustes (“Laseri” puhul on tegemist 9-liikmelise tiimiga) on levinud rollide kombineerimine - üht inimes võib kohata mitmes ülesandes. See võimaldab meeskonnal olla paindlik ja tõhus. Nii näiteks võib üks inimene olla samaaegselt režissöör, toimetaja ja monteeri.

“Need teleametid on hästi palju kombineeritud meie majas, lähtuvalt sellest, mida inimene tahab teha, kust ta soovib ennast täiendada. [...] Meil on operaator-režissöör, kes käib võttel, ise hoiab kaamerat ja tegeleb lõppvisuaaliga.” (MKL)

Karelli sõnul ei tulene selline jaotus mitte ainult loomingulisest vabadusest, vaid ka praktilisest vajadusest - väike meeskond peab olema võimeline iseenda puudujääke katma.

“Kui keegi jääb haigeks või keegi läheb puhkusele, siis peab olema keegi teine, võimeline asendama seda inimest.” (MKL)

Omaette tugisammas on ka tehniline tiim. "Pealtnägija" puhul tõstab Kärmas esile, et tehniline meeskond on lausa suurem kui ajakirjanike osa. Eraldi on monteeri, värvikorrektorid, arhiivispetsialistid, helirežissöörid ja teised, kes tegelevad “jäämäe veealuse

osaga”.

“See nii-öelda tehniline meeskonna pool on isegi suurem kui ajakirjanike pool. [...] “Pealtnägija” on teatavasti eetris kolmapäeviti. Järgmise “Pealtnägija” füüsiline montaaž algab pühapäeval – me teeme neli päeva praktiliselt ainult seda toodet. [...] Tavainimene ei peagi teadma, aga see jäämäe veealune osa on hoomamatu – kuni selleni välja, et lõpuks on vaja teha autorite ühingutele aruandlus selle kohta, kelle muusikat sa kasutasid.” (MK)

Kõik toimetused mainivad samuti, et võtete ja montaaži ajastamine on logistiline väljakutse. Näiteks Kärmas toob välja, et “Pealtnägija” võttepäevad on piiratud ja kulukad.

“Kaamera võtteriühma aeg on hästi kallis – meil on ametlikult kaks ja pool võttepäeva nädalas.” (MK)

Ka Mardisalu rõhutab, et logistika on tähtis “Täistunnis” ning kõikidel päevadel peale nn. “stuudiopäevad” tuleb looming ja logistika sättida vastavalt allikate, kaamerate ja inimressursi saadavusele.

“Kõige kindlam võttepäev on teisipäev – see on eetripäev. Sama päeva hommikul salvestame stuudiotekstid.” (MM)

PE lisab, et “Täistunnis” on abiks ka inimesed väljaspool otsest saate tiimi, nagu turundusosakonna töötajad, abistavad monteerijad ja operaatorid.

“See süsteem on nii sarnased nagu ERR-ski, et Duo meedial on oma turundusosakond ja seal on üks inimene, kes käib meil iganädalaselt koosolekutel, kes on teemadega kursis, kes viib ülejäänud vajalikud turundusinimesed kurssi sellega, kuidas peaks “Täistundi” turundama või millise treileri või telepromo peaksid nad sellel nädalal eetrisse lükkama või on tarvis teha eelnev pressiteade või mingi fotogalerii ennem avalikustada, näiteks.” (PE)

4.2 Teemavalik ja prioriteedid

Edasi uurisin intervjuueeritavatelt, kuidas nad lähenevad teemade valikutele ning konkreetsemalt, kas mõningad teemad jäävad tahtlikult kajastamatta ja kui suur rolli mängivad selles saate formaat ja sihtrühma vajadused.

Tõepoolest näitavad intervjuud toimetuste esindajatega, et teemade välistamine ei põhine juhuslikel eelistustel, vaid kujuneb eetiliste juriidiliste, formaadiliste ja ühiskondlike kaalutluste kaudu. Lisaks suunab teemavalikut ka see, kellele seda tehakse.

Kõige selgemalt väljendab piiride vajadust Eilat, aga tema sõnul ei tähenda tundlikkuse teadvustamine ka automaatselt teema välistamist - pigem arvestatakse mõju ja mõjujõu suurust.

“Täiesti lõpuni ei ole selliseid teemasid, mida nagu täiesti väldiks [...]. On teemasid, mis on lihtsalt ülima tundlikkusega – peab vaatama, kas või needsamad klassikalised laste perelahutused ja lastejagamised, mis on juba ajakirjanduseetikakoodeksist tulenevalt pigem mitte käsitleda. [...] Me ikkagi oskame ette prognoosida, millist mõju mingi lugu omab. [...] Kui mõni teema on ülitundlik ja vastuvõtt väga jõuline, siis ega me sellepärast nüüd otseselt tegemata jäta.” (TE)

Marii Karell toob välja väga konkreetse ja järjest süveneva põhjuse, miks mõningaid lugusid lihtsalt ei saa käsitleda – rahaline vastutus juriidiliste nõuete korral jääb väikestele tootjatele liiga suureks.

“Me (“Laser”) ei kuulu ühegi suure meediamaja alla ja juriidilised nõuded on sagenenud iga aastaga. [...] Meil ei ole raha, et neid (kohtu nõuetega seotud kulusid) tasuda.” (MKL)

Ta toob välja näiteid nagu Sass Henno ja Kristiina Heinmets, mille puhul teema olulisus ei kaalunud üle potentsiaalset rahalist kahju.

“Me lihtsalt ei saanud võtta (teemat) lauale – kui meile tuleb kohtunõue, siis meil ei ole raha

seda tasuda. [...] Me püüame säilitada sõltumatust, aga me ei saa minna suurte mugulate vastu.” (MKL)

Formaadi piirangud on samuti keskne kaalutlus. Näiteks toob Karell välja, et kui inimene ei ole nõus kaamera ette tulema, siis on väga raske seda lugu teha. See on eriti oluline telesaadete puhul, kus visuaalne komponent on sisuliselt vältimatu.

Mardisalu rõhutab, et tema jaoks isiklikult on tähtis, et lood oleksid asjakohased ja sihtrühmaga seotud ning üldisemalt on “Täistunni” puhul olulised üllatusmoment ja uudsus, mis aitavad vaatajatel suhestuda looga või käsitletud teemaga.

“Üldiselt me tahaks, et meie saates käsitletavat teemad oleksid aktuaalsed [...], et inimesed meie lugude vaatamisest ka midagi vastu saavad. [...] Lood võiksid sisaldada mingit uudsuse või ootamatuse komponenti [...], et inimene saaks ennast asetada loo konteksti ja tekiks mingi emotsioon.” (MM)

Samuti kirjeldab Mardisalu, et teadlikult välditakse teemasid, mis on “ülespekuleeritud” või “liiga meelelahutuslikud”.

“Kui on selge, et on tekkinud avalikkuses üleekspluateeritus ja huvi kadumine teema vastu, siis pigem jätame sinnapaika. [...] Kui teema on liiga üheülbaliselt meelelahutuslik, siis pigem vaatame peeglisse ja küsime, kas selleks pole paremaid formaate olemas.” (MM)

4.3 Saate mõju ja eesmärgid

Järgmisena uurisin, milliste lugude üle on intervjuueeritavad kõige enam uhked ning kas on seatud ka saadete ühiskondliku mõju eesmärgid, tulenevalt isiklikest vaadetest või publiku arvamusest ja, kui selliseid leidub, siis kas on ka täheldatud kindlaid märgatavaid muutusi avaldatud lugude tulemusel.

Uuriva ajakirjanduse tegijate antud vastused olid läbivalt seotud väga isiklike kogemustega. Mihkel Kärmas tõi esimesena esile loo, mille tulemuseks oli tapmisega seotud isiku

tabamine.

“Üks inimene ütles välja nime, mida me olime kaua otsinud – see oli oluline. Selles mõttes see on oluline, et me aitasime oluliselt kaasa sellele, et süüdlased välja selgitada. Ja lõpuks see inimene mõisteti süüdi tapmises.” (MK)

See näitab selgelt, kuidas ajakirjandus ei informeerimine, vaid võib aidata kaasa ka õigluse jaluleseadmisele. Kärmas ei jätnud mainimata ka loo mõju, mis läks ühest konkreetsest juhtumist kaugemale:

“See lugu mõjutas ka seadusemuudatust, kuidas politsei selliseid juhtumeid käsitleb. Muidugi mitte ainult meie loo tõttu, aga see andis tõuke.” (MK)

Kärmase kolleeg Taavi Eilat tõi esile kaks mõjukat lugu, esimene oli eutanaasia-teemaline Jane Paberitist, mis tekitas ühiskondliku arutelu ning teise, mille puhul oli näha otsest tagajärge.

“See tõstatas suure arutelu. Me rääkisime väga raskel teemal, mida Eesti ühiskond pigem väldib. Ja ma usun, et see muutis midagi inimeste arusaamas – mingit maailmavaatelist nihet ma tajusin. [...] Üks lugu, mille järel juht jäi ilma töökohast – see on konkreetne muutus. Aga üldiselt, meie tööriist on ikkagi ainult vahendamine. Mõju saab tekkida, kui keegi selle loo põhjal otsustab tegutseda.” (TE)

“Laseri” Siim Männik oli seevastu pigem tagasihoidlik mõju hindamisel, kuna tema jaoks on eelkõige oluline jääda ausaks ja teha tööd kvaliteetselt.

“Mõju ei saa kunagi päris täpselt mõõta. Mõnikord tundub, et mõni lugu võiks maailma muuta, aga ei juhtu midagi. Ja mõni teisejärguline lugu võib tekitada ootamatu laine. Minu jaoks on tähtis, et me teeks ausalt ja hästi. Liiga suurt mõju ei tasu taga ajada.” (SM)

Ka Karell ei soovinud konkreetseid lugusid paremusjärjestusse panna, sest tema jaoks on oluline, kuidas inimesed erinevatele sümboolsetele reageerivad.

“Mul ei ole enda jaoks mingit edetabelit. Vahel tundub, et üks lugu on hästi tähtis ja oluline, aga pärast tuleb mingi teine, mis tundub veel olulisem. Aga ma saan öelda, et see, mis meie saatest tuleb, tekitab vastukaja. Me saame vaatajatelt väga aktiivselt tagasisidet – mitte ainult sõimu, vaid ka väga asjalikke analüüse. [...] Kui sa teed televisiooni ja sa ei mõtle selle peale, et kas see, mida sa teed, tekitab inimestes mingeid tundeid, siis ei ole mõtet seda teha”

(MKL)

Samuti rõhutab ka Mardisalu publiku reaktsiooni tähtsust ning lisab, et publik on töö keskmes juba valimise hetkel.

“Minu jaoks on oluline, kui me suudame mingisuguse debati algatada. Näiteks see juhtum kaitsetööstuse messiga – see jäi pärast meie saadet ära. Ja kutsikavabrikute teema – võib-olla viis see väikse sammu võrra lähemale sellele, et loomadega ei saaks enam suvaliselt ringi käia. [...] Juba lugude ja teemade valikul lähtume sellest printsiibist, et nad võiksid teoreetiliselt ikkagi meie vaatajat kuidagi puudutada.” (MM)

Uuriva ajakirjanduse tegijate jaoks ei paista olevat kõige olulisem mitte ainult paljastada ebaõiglust või jõuda suurte muutusteni, vaid tekitada inimestes mõtestatud reaktsioone.

“Ma loodan, et meie töö tulemuseks on, et maailm oleks parem paik.” (MK)

4.4 Sõltumatus ja ressursid

Järgmisena vestlesin intervjuueeritavatega ressurside olukorra ja rahastuse mõjust saadete temaatilise sõltumatusle, ehk kas näiteks erasektori puhul mõjutab reklaamiandja toimetajate otsuseid ning, kas rahvusringhäälingus võib esineda sarnaseid juhtumeid juhatuse või nõukoguga.

4.4.1 Ressursid

Intervjuud räägivad hästi, kuidas rahastus ja eelarve piirangud mõjutavad uurivate saadete tootmist Eestis. Üldiselt valitseb üksmeel, et rahastuse ja ressursside nappus avaldab sügavat

mõju nii töö kvaliteedile kui ka ajakirjanike töötingimustele ja motivatsioonile. Samuti kajastatakse, kuidas meeskonnad kohanduvad piiratud vahenditega, et ikkagi pakkuda väärtuslikku ja olulist ajakirjandust.

Kõige teravamalt kirjeldab ressursipuudust Mihkel Kärmas, kes toob välja, et rahapuudus ei kajastu mitte ainult teadlikult tehtud valikutes, vaid ka igapäevases töös, kus on pidev vajadus leida lahendusi piiratud vahendite toel. Ta toob näiteks, et väliskomandeeringud, mis varem olid osa „Pealtnägija“ loomulikust rutiinist, on nüüd praktiliselt kadunud

“Kõik asjad siin maailmas maksavad, eks ju. Et ja kunagi ei ole kellelegi raha liiga palju või vähemasti valdavalt on ta niiviisi, et või nii kaua, kui mina mäletan, siis alati on olnud raha puudu.” (MK)

“Täistunni” tegevprodutsent PE toob aga välja, et ideaalmaailma ei ole ning töötab pidevas tasakaaluotsingus piiratud ressurssidega.

“Selles mõttes, ega ideaalmaailma pole olemas, et ükskõik, mis su eelarve on, et sellest on alati võimalik, sa peadki tegelikult toimetama ressursiga, nagu alati ongi puudu, kas aega, raha või inimesi on ju. Aga ma arvan, et hetkel nagu täistund võib olla rahul oma inimeste hulga ja nagu võimalustega, millega me saame opereerida.” (PE)

Ta lisab siiski, et on mõned asjad, mida nad saaksid teha rohkem, kui raha ja meeskonda oleks rohkem. Näiteks välisreisid ja spetsialiseeritud teemad oleksid kergemini teostatavad.

Üks kõige keerulisemaid aspekte, mida intervjuueeritavad mainivad, on ajapuudus, mis takistab põhjalikku uurimistööd ja süvenemist teemadesse. Eilat sõnastab, kuidas pidev vajadus tootmismahu järele viib ajakirjanikud süvitsi minekust eemale. Selle taga on tihti töökoormus, mis ei anna aega süvitsi minekuks või pikemaks uurimiseks. Ta lisab, et ideaaltingimustes võiks üks toimetuse liige juba aidata töökoormust leevendada, aga kolm liiget võiks tagada täiesti normaalse rütmi.

“Üks inimene oleks juba abi, aga oleks veel kaks või kolm, siis oleks nagu selline juba päris mugav ja mõnus... euroopalik lähenemine.” (TE)

Kuna ressursse on vähe, tuleb tihti teha kiireid otsuseid, et toimetused saaksid oma igapäevast tööd jätkata, kuid see viib sageli olukorrani, kus süvitsi minek jääb tagaplaanile. Ehkki kõik intervjuueeritavad tunnistavad, et kiire töö ei ole ideaalne, on see tihti ainus võimalus tagada tootmismahud ja programmi järjepidevus.

“Kui oleks topeltmeeskond, siis oleks iga kord saate sees võimalik teha pikemaid lugusid ja kvaliteet oleks veel parem.” (PE)

Siim Männik „Laserist“ toob välja olulise erinevuse era- ja riigikanalite vahel rahastuses ja vabaduses. Eraettevõtted peavad sageli otsima rahastust ja sponsoreid, kuid riiklike kanalite puhul on rahastus stabiilsem.

Marii Karell tõstab üles küsimuse inimeste hoidmisest, kuna ajakirjanikud on tihti ülekoormatud ja töö on intensiivne, mistõttu on raske hoida professionaale meedias. Samuti tõstab ta esile vajaduse stabiilse süsteemi järele, et säilitada ajakirjanike motivatsiooni ja pakkuda konkurentsivõimelist töötasu. See probleem ilmneb selgelt, kuna väikeste toimetuste puhul on lihtne kaotada häid töötajaid, kui neile ei suudeta pakkuda tööstabiilsust ja arenguvõimalusi.

“Minu kõige suurem mure on see, et kuidas hoida neid talente majas, kuidas ma suudan neile pakkuda siis nendel nädalatel, kui Laserit ei ole eetris, ka tööd.” (MKL)

Kõik intervjuueeritavad tõid välja suhteliselt ühtsed ootused ideaalsete töötingimuste kohta, mis keskenduvad parema töö kvaliteedi ja suurema meelerahu saavutamisele:

1. Rohkem inimesi toimetustes
2. Parema tehnika ja uuemad tarkvarad
3. Võimalus rohkem reisida ja teha välislugusid
4. Motiveeriv töötasu
5. Stabiilsem rahastus ja suurem hooajaväline koormus

4.4.2 Sõltumatus

Kärmas jagab oma kogemusi töötamisest nii erasektoris kui ka ERR-is. Tema sõnul on erasektoris mõju palju suurem, kuna ettevõtted võivad raha otseselt suunata ja mõjutada, samas kui ERR-is on rahastamine seotud maksumaksjate raha ja põhjaliku süsteemiga, mis takistab sõltumatuse kaotamist.

“Ma võin öelda, et see mõju erapoolet on palju suurem erinevatel põhjustel. Erasektoris on palju lihtsam mõjutada, aga ERR-is on süsteem üles ehitatud nii, et isegi kui keegi tahab midagi muuta, siis on see ülimalt keeruline. Meil on hästi põhjalik hierarhia, kus raha ja projektide vahel on mitu kihti inimesi, mis takistab otsest mõju.” (MK)

Ta usub, et kuigi teoreetiliselt võib olla inimesi, kes proovivad mõnda lugu mõjutada, on süsteem piisavalt tugev, et tagada ajakirjanike sõltumatus.

Taavi Eilat, toob välja, et isegi kui juhtkond ei sekku nende töö tegemisse, võib siiski esineda teatud määral enesetsensuuri. Kuigi juhatus ei ole kunagi sekkunud saate sisusse ega keelanud mõnda lugu, võivad nad mõnikord huvi tunda mõne kriitilise loo vastu, kuid Eilat rõhutab, et see ei mõjuta sisulisi valikuid. Samas tunnistas ta, et teatud teemade puhul võib olla sisetunne, et teatud sisud ei pruugi olla meeldivad, kui tegemist on spetsiifiliste huvigruppide või poliitiliste jõududega. Kuid ta usub, et põhjaliku uurimise ja avaliku huvi nimel ei jääks nad midagi tegemata.

“Juhatus ei ole kunagi sekkunud meie tööde sisusse. Nad ei tea isegi nädalate lõikes, mis meil eetrisse läheb. Meil on vahepeatoimetajad, kes on informeeritud, aga juhatus ei puutu asja. Kui meil on oluline lugu, siis me teeme selle ikka, kui see on põhjendatud ja avalik huvi seda nõuab. [...] Ma ei ole kunagi tundnud, et keegi on öelnud, et seda lugu ei tohi teha. Aga meil on olnud arutelusid, et kui meil oleks mõni lugu, mis on tugevalt vastuolus mingite poliitiliste või huvigruppide seisukohtadega, siis kaaluksime, kas me ikka teeme seda.” (TE)

Siim Männik, tõdeb, et toimetajate seas võib enesetsensuur mõnikord esineda, kuid mitte regulaarselt. Ehkki nad ei ole kunagi otseselt jätnud mingit teemat käsitlemata, võib olla teadlikkus rahastamisallikatest või muudest ühiskondlikest survetest põhjused, mis võivad ajendada ajakirjanikke olema ettevaatlikud.

“Enesetsensuur, mõnes mõttes ikka on, aga see ei tähenda, et me konkreetselt mingit teemat ei käsitleks. Pigem on see rohkem tunnetuslik, et mõtleme, et kas me peaksime midagi tegema, kui see on seotud teatud reklaamipartnerite või muude huvigruppidega.” (SM)

Mart Mardisalu, „Täistunni“ toimetaja, jagab oma kogemust, et tema töös pole kunagi esinenud välist survet, mis oleks mõjutanud saate sisu. Ta usub, et sõltumatus on tagatud, kuna „Täistund“ on osa suuremast meediagruppist, kus ajakirjanduslik vabadus ja sõltumatud seisukohad on igapäevaselt väärtustatud.

“Me ei ole kunagi kohanud juhtumeid, kus mingi reklaamipartner või muu osapool oleks meid suunanud jätma tegemata mõne loo. Meie toimetuses on väga selge, et ajakirjandus peab olema sõltumatu. Küll aga on olnud olukordi, kus meil on olnud teatud huvide konflikte, kuid need ei ole takistanud meil oma tööd edasi viia.” (MM)

PE ainult kinnitab seda väidet. Tema sõnul ei ole „Täistunni“ toimetuses kunagi olnud olukorda, kus ajakirjanduse vabadus oleks olnud ohus ega oleks olnud kellegi poolt pandud tsensuuri ega enesetsensuuri.

4.5 Praktilised väljakutsed

Saadete esindajad jagasid enda kogemusi lugude ettevalmistamisel tekkivate takistustega ning selgitasid, kuidas lahendada olukordi, kus näiteks konkureeriv saade samu teemasid juba kajastasid.

Üldiselt toodi välja kaks peamist raskust: allikate leidmine ja ligipääs andmetele. Mihkel Kärmas räägib peamiselt allikate leidmise raskustest. Ta selgitab, et sageli on kõige keerulisem ülesanne panna kannatanud või seotud inimesed rääkima, sest neil on arusaadav hirm või kõhklikkus meediasse tulla. Samuti toob ta esile meeskonna väikese suuruse, mis teeb lugude ettevalmistamise eriti intensiivseks ja tihti ei jõutagi kõiki aspekte läbi töötada.

“Meil on väga palju teemasid, mis me teame, et probleem või uudisväärtuslik teema

eksisteerib, aga mida me ei saa realiseerida, sellepärast et mitte keegi ei ole valmis sellest rääkima.” (MK)

Taavi Eilat toob välja, aga ühe lisamure, kelle jaoks on suurim takistus kohtumaterjalidele ligipääsetavus, mis endiselt nõuab füüsiliselt kohtumajas viibimist ning seetõttu ka rohkem aega, et lugusid koostada.

“Üks kohutav asi on kohtumaterjalidega tutvumine... Et see ei ole digitaalseks läinud, on täitsa nagu pöörane.” (TE)

Konkurentidega sama loo kajastamisele pakuti eri saadetes erinevaid lahendusi. Kärmas kinnitas, et neid olukordi tuleb tihti ette, ning “Pealtnägija”s” on sellisel juhul kombeks loost loobuda. Ta tunnistab, et ajakirjanduses tuleb teatud määral "varastada" või ennetada, et tagada uudise värskus. Kui siiski on juba tehtud suur töö ja materjal on kogutud, ei saa enam loobuda, isegi kui konkurent kajastab sama teemat.

“Kui me saame piisavalt vara teada, siis loobume, kui me ei ole mitte midagi uut lisada.” (MK)

Marii Karelli sõnul on tihti võimalik leida oma lähenemisnurk või unikaalne vaatenurk, et vältida kattuvust teiste kanalitega.

“Kuna me oleme Laseri algusaegadest peale nagu väga palju teinud tööd selle nimel, et kes me oleme ja kes on meie vaataja, siis enamasti me suudame juba ideekorjeprotsessis välja mõelda selle nurga, niimoodi, et sa ei kattu otseselt meie mõne konkurendiga.” (MKL)

Siim Männik toob esile, et ajakirjanduses on tihti keeruline vältida kattumist, kuna kõik räägivad samal teemal, kuid siiski on oluline, et iga lugu oleks piisavalt uus ja värske, et pakkuda vaatajatele midagi uut.

“Kui me ei suuda leida mingit uut lähenemisnurka selle teemakäsitlusele, siis me jätame ta ära või paneme ta siis kuskile riiulile, lootuses, et me saame selle võib-olla mingi ajaperioodi möödudes uuesti kuidagi ellu äratada.” (SM)

Mart Mardisalu sõnab, et tihti tuleb ette olukordi, kus konkurent kajastab samat teemat, kuid käsitlus on juba loo eos erinev. Ta tõdeb, et ajakirjanduses tuleb tihti hakata “võistleva” sama teema kajastamisel, kuid see ei pruugi olla probleem, kuna iga ajakirjanik toob oma unikaalsuse ja eripära.

“Käsitlused on enamasti ikkagi erinevad... See ei ole mingi maailma kõige suurem traagika.”

(MM)

4.6 Hüpoteetiline stsenaarium

Nagu eelnevalt mainitud esitasin lõpetuseks intervjuueeritavatele hüpoteetilise stsenaariumi, milles saab toimetuse vihje, et Riigikogu nimetamata esimees tangib Riigikogu väljastatud kütuse kaardiga mitte ainult enda autot, vaid valab kütust ka kanistritesse, mida kolmandatele isikutele edasi müüb. Ning palusin neil kirjeldada, kuidas antud loo käsitlemisele lähenetaks.

4.6.1 Allikate ja tõendusmaterjalide kogumine

Uuriva ajakirjanduse puhul on üks keskseid küsimusi, kuidas koguda usaldusväärseid allikaid ja tõendusmaterjale, et toetada käsitletavat teemat. Intervjuude põhjal selgus, et kuigi erinevad ajakirjanikud lähenesid teemale omal moel, rõhutasid kõik vajadust põhjalikkuse, kontrolli ja faktipõhise käsitluse järele.

Mihkel Kärmas rõhutab, et uuriva loo puhul on “vaja konkreetseid tõendeid” leida, lähtudes nii dokumentatsioonist kui ka visuaalsest materjalist. Ta toob välja erinevad tasandid: dokumendid, videopildid, tunnistajad - igaüks lisab pusletükke tervikusse. Tema jaoks ei piisa ainult visuaalsest tõest - vaja on tugevat konteksti.

“Ma kujutan ette, et see tankimise fakt, kui selline on võimalik, siis... ta siis selle riigikogu liikme mingisuguse kütusekaardiga seal tangib... eelduslikult esitab neid tšেকে riigikogu kantseleile... Meil on õigus need välja küsida ja seda tehakse kogu aeg. [...] Näiteks keegi

teeb pildi ja paneb selle 'Märgatud Eestis' foorumisse – me näeme, et riigikogu liige annab kanistrit üle. Siis tuleb uurida, kas see pilt klapib näiteks tšekkidega, millal tangiti ja kui palju. See on nagu Briti krimisarja vaatamine – sa võrdled, küsid, kaevad.” (MK)

Tema "Pealtnägija" kolleeg Taavi Eilati jaoks on fookuses esmalt ametlik dokumentatsioon ja teisalt vajadus otsese suhtluse järgi asjaosalistega.

“Esimeseks ikka need riigikogu enda kuluarved... dokumentaalne tõend sellest, et päriselt on sellised kulutused tehtud – need kellaaja võrdlused seal peal peaks olema arusaadavad ja selged. [...] peamine on see poliitik ise, sest noh... ma ei saa minna Neste tankla juhi juurde ja küsima, et kas see või teine tankis, on ju. Seda saab teha politsei.” (TE)

“Laseri” tegevprodutsendi jaoks algab kõik vihjest - ja selle kvaliteedist, sest anonüümse info puhul ei ole alust kohe tegutseda. Männiku lähenemine rõhutab, et vastandlike lugude puhul tuleb uurida, miks versioonid erinevad.

“Esimene küsimus oleks, kust niisugune info üldse pärineb. Selle esimese allika usaldusväärsust oleks vaja kõigepealt kontrollida. [...] Ma arvan, et mingi anonüümse vihje peale ei hakkaks tegelema siukse asjaga... sellel tahaks ikkagi mingisugust tõestust, et sellega on üldse mõtet tegeleda. [...] Kui sa näed, et sul on mingi dokumentaalne tõestus, mis räägib ühte lugu ja isik tahab rääkida teist, siis hakkad edasi otsima – miks see nii on?” (SM)

Ka Karelli lähenemine on väga sihikindel ja konkreetne - faktide olemasolul tuleb minna otse küsimuste juurde, eelistades isiklikku kontakti.

“Siis sa näed kuludokumentidest, kas see päriselt on ka juhtunud... sa prindid välja selle kuludokumendi, lähed inimese juurde ja küsid: kuhu te tankisite? Mis te tegite selle kütusega?” (MKL)

Mart Mardisalu lähenemine on väga põhjalik ja eetiliselt laetud. Ta rõhutab, et ilma usaldusväärse allika ja kinnitatud infota ei saa materjali avaldada ning toob esile vajaduse mitme allika järele, pannes rõhku vastutustundlikule ajakirjandusele.

“Kõigepealt on vaja kinnitust allika käest, kes tõesti kaamera ees on nõus... vähemalt toimetusele teadaolevalt nimega... ja kinnitab, et ta on tõesti selle isiku käest ostnud kanistriga kütust. [...] Kui neid inimesi tekib juba rohkem kui üks, see annab meile kindlust, et seal on tõepõhi... ideaalis tahaks videopilti, aga ka see ei pruugi tähendada midagi – ta võis selle kütuse endale garaaži varuks panna. [...] Kui meil ei õnnestu leida kinnitust, et see on tõesti aset leidnud, siis me ei panekski sellist lugu eetrisse. Me ei taha oma usaldusväärset tappa... ja see on see, mida me vaatajale müüme.” (MM)

Kõik ajakirjanikud rõhutavad, et oluline on mitmetasandiline kontroll – dokumentide, tunnistuste, visuaalse materjali ning intervjuueeritavate ristviitamine. Samas varieerub, kui palju keegi usaldab vihjeid, kui lihtsalt ollakse valmis inimesi kaamera ette tooma, ja kui palju ollakse valmis süüdistust kajastama ilma ametliku kinnituse või kohtuotsuseta.

Sõnastades Mardisalu mõtteid kokku: uuriva ajakirjaniku töö ei ole klikkide kogumine, vaid ühiskondliku usalduse kandmine – ja seda saab teha ainult siis, kui „üheksa korda mõõdetud“ faktid saavad alles siis „korra lõigatud“.

4.6.2 Konkurendid

Esitasin intervjuueeritavatele väljakutse, kus konkureeriv saade on samat eelmainitud kütuse teemat juba kajastanud ning palusin neil kirjeldada, kuidas selles olukorras toime tuldaks.

Mihkel Kärmas tõdes, et tänapäevane meediamaaistik on killustunud ning sama teema mitmekordne käsitlemine pole probleem. Tema sõnul on kõikide meedaväljaannete kontekstis oluline, kuidas seda lugu esitatakse, näiteks televisioon võimaldab näidata materjali, mida tekstina pole võimalik edasi anda.

“Me oleme viimasel ajal hakanud aru saama, et tegelikult ei olegi vahet, kui on kusagil ära avaldatud, et kui me tuleme enam-vähem samal ajal, siis lihtsalt publik on nii killustunud juba ja oma mingites infoväljades, et väga paljudele see ei loe, et see kusagil on nagu ära ilmunud. [...] Meie eelis on näiteks see, et me saame näidata või lasta kõrvaga kuulda... näiteks Porto Franco pealtkuulatud kõned – Delfi tegi sellest loo, aga see oli selline mingi

üpris pikk, segane ja raskesti jälgitav. Meie rääkisime samast, aga lasime kõnesid – ja seal oligi erinevus.” (MK)

Kärmas rõhutab, et kui on juba ilmunud samateemaline lugu, siis tuleks täpselt vaadata, millised on erinevused enda ja konkurendi loo vahel.

“Sõltub, mis meil peos on, eks ju... näiteks täna hommikul tuli uudis, et tabati riigiametnik - ja me saame kohe öelda: vaadake nüüd videot sellest. Kui meil on video, on see juba teine lugu.” (MK)

Taavi Eilat näeb konkurentsist pigem võimalust ning tema sõnul tuleb kaaluda allikate unikaalsust ja tagada kajastuse tasakaal.

“Kas nad on saanud kõiki samu allikaid või on meil mingisuguseid unikaalseid allikaid... Võib-olla see riigikogu liige, keda nemad ei saanud kätte, on nõus meile rääkima. [...] Vaadata üle, kelle sõna on nagu võib-olla natuke vähem eetrisse saanud... väärindada neid, kes on unikaalsed esinejad meie saates, mida teistes ei ole.” (TE)

Laseri tegevprodutsent tunnistab, et sõltuvalt ajakavast pole alati võimalik reageerida, kuid erandiks on olukorrad, kus konkureerivas loos ilmneb midagi olulist.

“ Kui ta (lugu) on sel hetkel juba nii valmis, et seal ei ole enam midagi ümber teha, siis ei ole eriti mingit varianti. [...] Kui selles konkurendi saates ilmneb infot, mis lükkab ümber midagi meie saates olnud... siis tuleks teha kiireid otsuseid – kas midagi välja võtta või kriisivahetus teha.” (SM)

Karelli rõhutab, et isegi kui teema kattub, taandub kõik sellele, kuidas sa küsid.

“Küllap me suudame mingi selle nurga välja mõelda... Lõpuks sünnib hea lugu ikka sellest, millised küsimused sa oled eeltöö abil välja suutnud mõelda või kuidas sa neid esitad. [...] Intervjueerimine on kunst. Mina olen harjutanud seda 25 aastat ja ikka tundub, et saaks paremini. Lõppkokkuvõttes on see kõik kinni selles, kas suudad inimese end kaamerate ees mugavalt tundma panna.” (MKL)

Mart Mardisalu näeb sarnaselt Männikule olukorda soodsana - kui keegi teine avab teema esimesena, saab seda edasi arendada, näiteks vaadeldes varasemat käitumismustrit või võtte laiema vaate.

“Äkki tal on veel midagi – kui oled ühe korra juba varastanud, siis tasub veel otsida. [...]

Püüaks laiendada – kuidas maksumaksja rahaga ringi käiakse? Kui täpselt peaks kontrollima? Kui palju peab rahvaesindaja raporteerima, mida ta kulutas?” (MM)

5 JÄRELDUSED

Minu uurimistöö eesmärk oli võrrelda Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju, et mõista, kuidas need saated panustavad Eesti ühiskondlikku arutellusse ja meediamaastikule laiemalt ning kuivõrd erinevad omavahel Rahvusringhäälingu ja erameedia toodetud saated.

Selles peatükis võtan kokku bakalaureusetöö peamised järeldused vastavalt kolmele uurimisküsimusele ning toetudes esimeses peatükis käsitletud teooriale. Lisaks käsitlen edasisi uurimisvõimalusi ja analüüsin kasutatud meetodite piiranguid.

Intervjuudest selgus, et uurivate ajakirjandussaadete teemade valimise protsess on uuritud saadetes ühtselt struktureeritud ja sihipärased. Kõikide saadete puhul sünnivad ideed ajakirjanike isiklikest tähelepanekutest, vaatajate vihjetest, välismeediast ja nn. “toimetuse ühisajust”, kuid kõige olulisemaks osutub meeskondlik arutelu, kus kaalutakse teemade potentsiaali ja sobivust, mis seondub Houston et al (2024) kirjeldusega, kus loo algidee sünnib erinevatest allikatest, mida edasi kujundatakse “loo ettepanekuks”, mida samuti arutatakse ja hinnatakse tiimiga enne töö alustamist. Erinevates toimetustes on teemade valikul välja kujunenud selged põhimõtted ja prioriteedid, mis arvestavad nii eetilisi, juriidilisi kui ka formaadilisi ja sihtrühmaga seotud aspekte.

Teemade valikul mängivad lisaks uudisväärtusele ja visuaalsele sobivusele rolli ka eetilised ja praktilised piirangud. Mõningad teemad jäävad kajastamata kas juriidiliste riskide, formaadi nõuete või temaatilise tundlikkuse tõttu. Samas on näha, et keerulisi ja tundlikke teemasid ei väldita automaatselt, vaid nende käsitlemisel tehakse hoolikam eeltöö ja mõeldakse paremini läbi, kuidas lugu vaatajate ekraanidele viia. Ka Leigh (2019) kirjeldab, kuidas uurivad ajakirjanikud tegutsevad tihti piiridel, olles kohustatud jälgima seadusi ja regulatsioone, kuid samas püüdes avaldada avalikkusele olulist teavet, hoolimata võimalikest takistustest.

Tööprotsessi kulg ideest eetrini on igas saates küll isemoodi, kuid ühistena joonistuvad välja põhjalikkus, paindlikkus ja hoolikas ettevalmistus. Loo sünni käigus peetakse oluliseks nii taustatööd, faktide kontrollimist, intervjuude läbiviimist ning intervjukeerimise kunsti kui ka

montaaži ja lõppviimistlust. Samas säilib protsessi kulgemise käigus teatud loominguine paindlikkus, mis võimaldab vajadusel loo fookust muuta, mis on kooskõlas Houston et al (2024) teooriaga, mille kohaselt hallatakse uuriva ajakirjanduse käigus teavet süstemaatiliselt ja hinnatakse pidevalt, kas tuleb muuta loo fookust, et saavutada parim võimalik tulemus.

Saadete tegijate jaoks on oluline, et nende lood mõjutaksid ühiskonda positiivselt – kas tõstatades olulisi küsimusi, algatades avalikke arutelusid või aidates kaasa reaalsele muutustele. Kõikide uuritud saadete esindajad, et on märganud otsest mõju nende avaldatud lugude ja mingisuguse ühiskondliku muutuse vahel, kuid siiski ilmneb, et suurimaks eduteguriks ei peeta üksnes mõju ulatust, vaid ka vaatajate kaasamist ja mõtestatud reaktsioonide esilekutsumist. Ka Hunter (2011) käsitles kirjeldatakse uurivat ajakirjandust, mitte pelgalt info edastajana, vaid ka muutuste esilekutsujana, kasutades faktipõhist lähenemist maailma parandamiseks. Vastajate kohaselt on tõeliselt kvaliteetse ajakirjanduse mõõdupuuks võime kõnetada publikut ja anda oma tööga panus parema ja teadlikuma ühiskonna kujundamisse.

Erinevate toimetuste meeskonnatöö kirjelduste põhjal oli tunda tugevat individuaalvastutust: loo autor viib teema enamasti algusest lõpuni ellu, samas toetudes vajadusel kolleegide ja tehnilise meeskonna oskustele. Väiksemates toimetustes kombineeritakse sageli rolle, et tagada tõhusus ja töö kiirus, kuna neil ole võimalik saada tuge või lisatööjõudu suuremast meediamajast. Tehnilise poole olulisust samuti ei alahinnata, kuna kvaliteetne tootmine nõuab professionaalset ja spetsialiseerunud tuge kogu tööprotsessi vältel ning mis puudutab toimetajaid, tegutsevad viimased tehnilise poolega enda oskuste piires, mille lõppedes võtavad töö üle selles ala spetsialiseerunud isikud.

Vestlustest tulid samuti välja mitu kesket järeldust, mis puudutavad nii ressursside nappust, sõltumatust kui ka praktilisi väljakutseid igapäevatoos.

Kõigepealt ilmnes, et ressursside ja rahastuse nappus on pidev ja ulatuslik probleem kõigis uurivate saadete toimetustes. Eelarvelised piirangud mõjutavad otseselt saadete kvaliteeti ja ajakirjanike võimalusi süvitsi minna, sundides neid tihti töötama väikeste meeskondade ja suure töökoormuse all. Selline olukord piirab põhjaliku ja mahuka ajakirjanduse võimalikkust ning sunnib tegema kompromisse nii teemavaliku kui ka käsitlese sügavuse osas. Eriti teravalt tuntakse puudust ajast, rahast ja inimestest – ideaaltingimustes võiks toimetustes olla

rohkem liikmeid, paremad tehnilised võimalused ning stabiilsem rahastamine, mis tagaks hooajavälisel ajal töö jätkumise ja aitaks motiveerida ning hoida professionaalseid ajakirjanikke.

Sõltumatuse küsimuses ilmnes ühene seisukoht: sõltumatus on väärtus, mille hoidmisele pühendatakse sihikindlalt. Kuigi erasektoris võib reklaamiandjate ja sponsorite mõju mõnikord tunduda tugevamana, näitab näiteks ERRi põhjalik ja kihiline rahastamissüsteem, et avalik-õiguslikus meedias on sõltumatuse kaitsmiseks loodud tõhusad mehhanismid. Samas tunnistasid mitmed ajakirjanikud, et enesetsensuuri vormid võivad siiski esineda, kuid Siiski, et sisulisi valikuid need tavaliselt ei mõjuta ning avaliku huvi korral tehakse lood ära. Ka Carson (2019) ja Norris (2014) rõhutavad, et uuriv ajakirjandus on demokraatia oluline valvur ning sõltumatus on selle keskne tunnus, kugi majanduslikud ja poliitilised survetegurid võivad ajakirjanike tööd siiski mõjutada.

Praktiliste väljakutsete poole pealt toodi välja, et allikate leidmine ja andmetele ligipääs on sageli suureks takistuseks lugude ettevalmistamisel. Kannatanute või võtmeisikute kõhkhus meediasse astuda, samuti juriidiliste ja bürokraatlike takistuste ületamine (näiteks ligipääs kohtudokumentidele), teeb uuriva töö keeruliseks ja aeganõudvaks. Ka samade teemade käsitlemine erinevates konkureerivates saadetes on reaalne olukord, mida lahendatakse erinevalt – kas loost täies mahus loobudes, kui uudisväärtust enam pole, või otsides uusi nurki ja lähenemisi, et pakkuda vaatajatele unikaalset käsitlust.

Hüpoteetilise stsenaariumi käsitlemine näitas veelkord ajakirjanike professionaalsust: kõik intervjuueeritavad rõhutasid, et üksnes tugevale faktipõhisele tõendusele toetudes oleks võimalik sellist lugu avaldada. Kõik ajakirjanikud olid väga teadlikud vajadusest hoolikalt kontrollida allikaid, koguda dokumente ja vajadusel visuaalset materjali, ning vältida spekulatsioonide või poolikute tõendite põhjal loo avaldamist. Viimane kattub ka Houston et al (2024) kirjeldatud faktikontrolli ja allikate põhjaliku kontrolli protsessiga, mis on uuriva ajakirjanduse kvaliteedi ja usaldusväärsuse alus. Kinnitati, et usaldusväärsuse hoidmine on uuriva ajakirjanduse alustala ning tõendamata süüdistuste avaldamine kahjustaks mitte ainult konkreetse saate, vaid kogu toimetuse ja kanali mainet.

On oluline mainida, et kokkuvõttes ei selgunud uuringu tulemusena märkimisväärseid erinevusi rahvusringhäälingu ja erameedia vahel, tulenevalt asjaolust, et kõik uuritud saated toimivad põhiliselt samade uuriv-ajakirjanduslike põhimõtete alusel.

5.1 Meetodi kriitika

Käesoleva uurimistöö metoodiline lähenemine oli üldjoontes eesmärgipärane ja loogiline, kuid mitmed valikud ja asjaolud väärivad ka kriitilist käsitlemist.

Valimi moodustamisel lähtusin Eesti telemaastiku uuriva ajakirjanduse saadete piiratud arvust ning püüdsin tagada võimalikult laia esindatuse, kuid tuleb siiski mainida, et “Kuuurija” esindajate otsus uuringus mitte osaleda vähendas valimi mitmekesisust ja mõningal määral ka esinduslikkust. Seetõttu on tulemuste üldistatavus piiratud ja tuleb arvestada, et saadud tulemused kajastavad vaid osade tegutsevate saadete praktikaid ja vaateid.

Ka valimi väiksus, kokku 6 intervjuueeritavat, seab loomulikud piirangud järelduste laiendamisele. Väike arv osalejaid tähendab, et iga vastaja individuaalne kogemus ja vaade mõjutavad lõpptulemusi märkimisväärselt, mistõttu tuleb jällegi olla ettevaatlik laiemate üldistuste tegemisel kogu valdkonna kohta.

Tuleb samuti silmas pidada, et eri saadete avaldatud mõju hindamisel tuginesin vaid ajakirjanike ja tegevprodutsentide endi hinnangule, ega kasutanud teisi sõltumatuid mõõdikuid.

Lisaks väärib märkimist, et kasutasin infokogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuud ning eelnevalt koostatud küsimustik ja teemade jaotus aitasid vestlusi struktuuriliselt juhtida, võis etteantud raamistik siiski piirata mõningaid spontaanselt tekkivaid kõrvalteemasid.

Samuti pean märkima, et kuna pea kõik intervjuueeritavad osalesid uuringus nimeliselt, ning tegemist on siiski laialdaselt tuntud Eesti avaliku elu tegelastega, võidi olla vastustega veidi rohkem vaos hoitud ning kaalutletud kui oleks oldud anonüümsete intervjuudega.

5.2 Edasised uurimisvõimalused

Edasised uurimused võiksid keskenduda üksikute saadete mõju uurimisele juhtumiuuringute vormis, jälgides, kuidas teatud lood on kaasa aidanud seadusemuudatustele, avalike arutelude käivitumisele või sotsiaalsetele muutustele.

Samuti oleks huvitav võrrelda uuriva ajakirjanduse tööpraktikaid erinevate meediumite vahel, näiteks analüüsides, kuidas televisioonis, veebiplatvormidel ja trükimeedias erinevad nii töövõtted kui ka loodud sisu vastuvõtt. Selline lähenemine aitaks mõista, kuidas platvormi eripärad mõjutavad loo sügavust, esitust ja publiku reaktsiooni.

Arvestades töö käigus ilmnenu suurt töökoormust ja ressursinappust, võiks tulevikus uurida ka uuriva ajakirjanduse töökoormuse ja läbipõlemise vahelist seost. Täpsem analüüs ajakirjanike vaimse tervise, motivatsiooni ja karjäärivalikute osas aitaks mõista, millised tingimused soodustavad professionaalsete uurivate ajakirjanike püsimist meediaväljal.

Uuringus tuli esile, et sõltumatus on ajakirjanike jaoks keskne väärtus, kuid samas esineb varjatud enesetsensuuri ilminguid. Seetõttu võiks edaspidi uurida, millistel teemadel enesetsensuur kõige enam avaldub ning millised mehhanismid mõjutavad toimetuse valikuid tundlike teemade käsitlemisel.

Lisaks oleks oluline pöörata tähelepanu uurivate saadete publiku tajudele ja ootustele. Eraldi uurimist vääriks küsimus, kuidas erinevad sihtrühmad hindavad uuriva ajakirjanduse usaldusväärsust, kuidas nad tajuvad saadete ühiskondlikku mõju ning millised on vaatajate ootused ajakirjanike töö suhtes.

Edasised uurimused võiksid keskenduda ka rahastamismudelite ja toimetuste sõltumatuse vahelise seose analüüsile. Võrreldes erinevaid rahastusallikaid - avalik-õiguslikku rahastust, reklaamitulu ja projektitoetusi -, oleks võimalik paremini mõista, milline mõju rahastusel on saadete sisulisele autonoomiale ja ajakirjanduslikule vabadusele.

Samuti pakuvad huvi uuriva ajakirjanduse eetilised dilemmad ja otsustusprotsessid. Edasine uurimus võiks keskenduda sellele, kuidas ajakirjanikud teevad otsuseid tundlike teemade

puhul, millal otsustatakse lugu mitte avaldada ning milliseid eetilisi ja praktilisi kaalutlusi seejuures arvestatakse.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli võrrelda Eesti telemaastiku populaarsete uuriva ajakirjanduse saadete ajakirjanduslikke meetodeid, töövõtteid teemakäsitlusi ja ühiskondlikku mõju, et mõista, kuidas need saated panustavad Eesti ühiskondlikku arutellu ja meediamaaastikule laiemalt ning kuivõrd erinevad omavahel Rahvusringhäälingu ja erameedia toodetud saated.

Uuringu käigus selgus, et uurivate ajakirjandussaadete teemade valik toimub sihipäraselt ja meeskondlikult, lähtudes nii isiklikest tähelepanekutest, vaatajate vihjetest kui ka välismeedia impulssidest. Kõige olulisem on kollektiivne arutelu, mille käigus hinnatakse teemade potentsiaali eetilistest, juriidilistest ja sihtrühmaga seotud vaatenurkadest. Kuigi kõik toimetused tegutsevad oma spetsiifikaga, joonistuvad ühisjoontena välja põhjalik ettevalmistus, loominguline paindlikkus ja kõrge professionaalsus.

Tööprotsessis on oluline individuaalne vastutus, ehk ajakirjanikud viivad oma lood ellu ise toetudes vajadusel kolleegide ja tehnilise meeskonna abile. Ressursside nappus, eelkõige aja, rahastuse ja tööjõupuudus, kujutab endiselt mõningat takistust süvitsi minevale ajakirjandusele, sundides tegema kompromisse nii teemavalikud, kui ka käsitluse sügavuses. Sõltumatust väärtustatakse kõigis toimetustes kõrgelt ning proovitakse teadlikult ära hoida enesetsensuuri ilminguid.

Uuriv ajakirjandus seab esikohale faktitäpsuse ja usaldusväärsuse. Allikate leidmine, tõendite kogumine ja juriidiliste riskide maandamine on töö lahutamatud osad, eriti tundlike teemade puhul. Uuringuga leidis kinnitust, et kvaliteetse loo eelduseks on tugev tõendusbaas ning ajakirjanikud on teadlikud, et spekulatiivse materjali avaldamine kahjustaks kogu väljaande usaldusväärsust. Eesmärk on siiski pakkuda publikut kõnetavaid süžeesid, mis aitavad kaada teadlikuma ja parema ühiskonna kujundamisele.

SUMMARY

The aim of this research was to compare the journalistic methods, working practices, thematic approaches, and societal impact of popular investigative journalism programs in the Estonian television landscape, in order to understand how these programs contribute to public discourse and the media environment more broadly, and to what extent programs produced by public broadcasting and private media differ from one another.

The study revealed that the selection of topics for investigative journalism programs is purposeful and collaborative, based on personal observations, viewer tips, and input from foreign media. The most important stage is collective discussion, during which the potential of each topic is assessed from ethical, legal, and audience-related perspectives. While each editorial office operates with its own specifics, common features include thorough preparation, creative flexibility, and a high level of professionalism.

The working process emphasizes individual responsibility, meaning that journalists primarily carry their stories from start to finish, while relying on colleagues and technical teams when necessary. A persistent challenge for in-depth journalism remains the scarcity of resources, particularly in terms of time, funding, and manpower, which often forces compromises in both topic selection and the depth of coverage. Independence is highly valued across all editorial offices, with conscious efforts to avoid manifestations of self-censorship.

Investigative journalism prioritizes factual accuracy and reliability. Source finding, evidence collection, and minimizing legal risks are integral parts of the work, especially when dealing with sensitive topics. The study confirmed that a strong evidential basis is a prerequisite for producing a high-quality story, and journalists are well aware that publishing speculative material would harm the credibility of the entire outlet. Ultimately, the goal is to create stories that resonate with audiences and contribute to building a more informed and better society.

KASUTATUD ALLIKAD

- Aucoin, J. L. (2003). Investigative Journalism. Johnston, D. H. (toim.), *Encyclopedia of International Media and Communications* (lk 583-591). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B0-12-387670-2/00152-7>
- Avaliku teabe seadus. (2000). RT I, 22.03.2011, 10. <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010>
- Bafta Awards. (2024). *Television Awards*. <https://www.bafta.org/awards/television>
- Bjerknes, F. (2020). Inventive factfinders: Investigative journalism as professional self-representation, marker of identity and boundary work. *Journalism Practice*, 16(6), 1037–1056. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1845780>
- Bovens, M., Goodin, R., ja Schillemans, T. (2014). The Oxford Handbook of Public Accountability. Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199641253.001.0001>
- Carson, A. (2019). Investigative journalism, democracy and the digital age (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978131551429>
- Covering Migration. (2025). 2.3: *What power do journalists have and how does it influence their work?* https://coveringmigration.com/learning_pages/what-power-do-journalists-have-and-how-does-it-influence-their-work/
- Delfi Meedia. (2025). *Meie väärtused*. <https://delfimeedia.ee/>
- Delfi Uuriv. (2025). *Uuriv*. <https://www.delfi.ee/kategooria/120000431/uuriv>
- Delfi Meedia. (2025). *Žürii valis Bonnieri preemia nominendid. Nende seas on kaheksa Delfi Meedia ajakirjanikku*. <https://www.delfi.ee/artikkel/120353387/zurii-valis-bonnieri-preemia-nominendid-nende-seas-on-kaheksa-delfi-meedia-ajakirjanikku>
- Dumenco, S. (2014). Vice News Is Seriously Very Serious (SRSLY). *AdAge*. <https://adage.com/article/the-media-guy/vice-news-srsly/291968/>
- Duo Play. (2025). *Täistund*. <https://duoplay.ee/8314/taistund>
- Eesti Entsüklopeedia. (2013). *Uus testament*. Loetud 15. jaanuar 2025 aadressil http://entsyklopeedia.ee/artikkel/uus_testament1
- Eesti Ekspress (2025). *Kuum*. <https://ekspress.delfi.ee/kategooria/68889085/kuum>
- Eesti Ekspress. (2023). *Eesti uurivad ajakirjanikud nomineeriti mainekale rahvusvahelisele auhinnaale*.

<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120238554/eesti-uurivad-ajakirjanikud-nomineeriti-mainekal-e-rahvusvahelisele-auhinna>

Eesti Meediaettevõtete Liit. (1998). *Eesti ajakirjanduseetika koodeks*.
<https://meedialiit.ee/eetikakoodeks/>

Eesti Vabariigi põhiseadus. (1992). RT I, 15.05.2015, 2.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>

Elliott, R. (2009). Communicating Biological Sciences: Ethical and Metaphorical Dimensions. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781315572888>

Ellsberg, D. (2008). Remembering Anthony Russo. *Anti-War Blog*.
<https://www.antiwar.com/blog/2008/08/07/ellsberg-remembering-anthony-russo/>

Elu24. (2018) Palju õnne! Sünnipäevalapse Katrin Lusti igikestvad skandaalid. *Postimees*.
<https://elu24.postimees.ee/4451839/palju-onne-sunnipaevalapse-katrin-lusti-igikestvad-skandaalid>

ERR. (2018). Eesti Rahvusringhäälingu arengukava 2018-2021.
[ERR-arengukava_2018_-_2021.pdf](https://err.ee/et/akt/115052018002)

ERR. (2019). Eesti Rahvusringhäälingu ajakirjanduseetika nõunikuna töötab Tarmu Tammerk. *ERR*.
<https://info.err.ee/982627/eesti-rahvusringhaalingu-ajakirjanduseetika-nounikuna-tootab-tarmu-tammerk>

ERR. (2019). Ajakirjanduseetika koodeks.
<https://info.err.ee/982636/ajakirjanduseetika-koodeks>

ERR. (2024). Eesti Rahvusringhäälingu nõukogu.
<https://info.err.ee/981730/eesti-rahvusringhaalingu-noukogu>

ERR. (2025). Eesti Rahvusringhäälingu eelarve 2025.
[https://files.err.ee/info/Eesti%20Rahvusringh%C3%A4lingu%20eelarve%202025.p](https://files.err.ee/info/Eesti%20Rahvusringh%C3%A4lingu%20eelarve%202025.pdf)
[df](https://files.err.ee/info/Eesti%20Rahvusringh%C3%A4lingu%20eelarve%202025.pdf)

Euroopa Liit. (2016). Isikuandmete kaitse üldmäärus (GDPR). *Eur-Lex*.
[https://eur-lex.europa.eu/ET/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.h](https://eur-lex.europa.eu/ET/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html)
[tml](https://eur-lex.europa.eu/ET/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html)

Epner, E. (2020). Alkoholi lapsed. *Levila*. <https://www.levila.ee/raadio/alkoholi-lapsed>

Frontline. (Kuupäev puudub). Frontline: About us. *PBS: Public Broadcasting Service*.
<https://www.pbs.org/wgbh/frontline/about-us/>

- Frost, C. (2011). Journalism Ethics and Regulation, Third Edition. *Pearson Education Limited*.
- Go3. (2025). *Laser*. <https://go3.tv/series/laser.serial-1099968>
- Houston, B. ja Díaz-Struck, E. (2024). Introduction to Investigative Journalism. *Global Investigative Journalism Network*.
<https://gijn.org/resource/introduction-investigative-journalism/>
- Hall, M. L. (2011). Story-Based Inquiry, an investigative journalism handbook. *UNESCO Publishing*.
- Harding, L. (2016). What are the Panama Papers? A guide to history's biggest data leak. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/news/2016/apr/03/what-you-need-to-know-about-the-panama-papers>
- Harding, L. (2017). Panama Papers investigation wins Pulitzer prize. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/11/panama-papers-investigation-wins-pulitzer-prize>
- Harrik, A. (2023). Ajakirjanduse professor: võim peab ikka ajakirjandust natuke kartma. *Novaator ERR*.
<https://novaator.err.ee/1609107689/ajakirjanduse-professor-voim-peab-ikka-ajakirjandust-natuke-kartma>
- Henley, J. (2016). Iceland PM steps aside after protests over Panama Papers revelations. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2016/apr/05/iceland-prime-minister-resigns-over-panama-papers-revelations>
- Hersh, S. M. (1972). II-Cover-Up. *The New Yorker*.
<https://www.newyorker.com/magazine/1972/01/29/ii-coverup>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). Uuri ja kirjuta (lk 192), *Medicina*.
- Isikuandmete kaitse seadusl (2018). RT I, 04.01.2019, 11.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011>
- Jupiter. (2025). *Pealtnägija*. <https://jupiter.err.ee/1038446/pealtnagija>
- Karadimitriou, A., von Krogh, T., Ruggiero, C., Biancalana, C., Bomba, M., & Lo, W. H. (2022). Investigative journalism and the watchdog role of news media: Between acute challenges and exceptional counterbalances. *Success and failure in news media performance:*

Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor, 101–125.
<https://doi.org/10.48335/9789188855589-5>

Kuuuurija. (2024). *Kanal 2*. <https://www.kanal2.ee/et/t/6483/kuuuurija>

Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. *Tallinn*.

Lanosga, G., & Houston, B. (2017). Spotlight: Journalists assess investigative reporting and its status in society. *Journalism Practice*, 11(9), 1101–1120.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1228472>

Laser. (2019). Marii Karell avalikustab, millest räägib tema uus saade “Laser”. *Diktor*.
<https://diktor.geenius.ee/blogi/laser/marii-karell-avalikustab-millest-raagib-tema-uus-saade-laser/>

Leigh, D. (2019). *Investigative Journalism: A Survival Guide*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-16752-3>

Meediateenuste seadus 1. (2010). RT I, 06.01.2011, 1.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/106012011001>

Nieman Foundation. (2010). The Nieman Watchdog Journalism Project. *Harvard University*.
https://www.niemanwatchdog.org/index.cfm?fuseaction=about.Mission_Statement

Olev, A., & Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. Baltic HLT. <https://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>

Postimees. (2025). *Kuuuurija*. <https://kuuuurija.postimees.ee/>

Postimees. (2025). *Ettevõtted*. <https://postimeesgrupp.ee/ettevotted>

Radar. (2024). *Kanal 2*. <https://kanal2.ee/et/t/3158/radar>

Reporters without borders. (2024). *Press freedom index*. <https://rsf.org/en>

Reporters without borders. (2024). *Estonia*. <https://rsf.org/en/country/estonia>

Schiffrin, A. ja Groves, D. (2023). 7 insights into measuring the impact of journalism. *International journalists network*.
<https://ijn.net.org/en/story/7-insights-measuring-impact-journalism>

Simons, M., et al. (2016). *Understanding the civic impact of journalism*. *Journalism Studies*. 1–15. doi:10.1080/1461670X.2015.1129284

Smith, J. (2006). *Qualitative psychology. A practical guide to research methods*. Sage.

Sotsiaalse võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik. (2025) *Mis on sõnavabadus?*.
<https://www.volinik.ee/kkk/mis-sonavabadus.html>

The Movie Database. (Kuupäev puudub). *Investigative Journalism*. *The Movie Database*.
<https://www.themoviedb.org/keyword/195240-investigative-journalism/tv>

Tofel, R. (2013). Issues Around Impact. ProPublica annual report. *ProPublica*.

Vahter, T. (2019). Kes kurat loob Eestis riiki, kus keegi midagi teada ei tohi?!. *Eesti Ekspress*.
<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/82684689/kes-kurat-loob-eestis-riiki-kus-keegi-midagi-teada-ei-tohi>

Vereniging van Onderzoeksjournalisten. (2009). Investigative journalism in Europe, part 1: Introduction.

<https://www.vvoj.org/2009/01/11/investigative-journalism-in-europe-part-1-introduction/>

Vice (2014). About Vice. *The Wayback Machine*.
<https://web.archive.org/web/20140703231911/https://news.vice.com/about>

Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. (lk 171-172). *Tartu Ülikool*.

LISAD

LISA 1. Intervjuu kava

Saate tööstruktuur ja protsessid:

1. Kuidas toimub saates teemade valik?
2. Millised sammud tuleb läbida alates idee esitamisest kuni loo eetrisse jõudmiseni?
3. Kuidas jaotatakse tööülesanded meeskonnaliikmete vahel?

Teemavalik ja prioriteetid:

4. Milliseid teemasid vältite, ja millistel põhjustel?
5. Kuidas arvestate saates formaadi ja sihtrühma vajadustega?

Saate mõju ja eesmärgid:

6. Millise loo üle tunnete seni kõige rohkem uhkust ja miks?
7. Millist mõju loodate iga looga saavutada?
8. Kas olete märganud oma töö tulemusel konkreetseid ühiskondlikke muutusi?
9. Kui palju arvestate loo koostamisel publiku reaktsiooni ja arvamust?

Sõltumatus ja ressursid:

10. Kuidas mõjutavad rahastus ja eelarve piirangud teie tööd?
11. Kuidas tagate sõltumatuse, arvestades saate rahastamisallikaid? (Näiteks kui "Pealtnägija" on rahastatud osati riigieelarvest ehk maksumaksja rahast, kas võib esineda ERRi poolt pandud tsensuuri või toimetajate seas ensetsensuuri?)
12. Kas tunnete, et saates on piisavalt ressursse põhjalike lugude loomiseks? - Ehk kas kanal toetab piisavalt - kas on piisavalt ressursi võrreldes konkurentidega? Kas olenevalt kanali toetusest (rahaline või muu ressurss) tehakse paremat või halvemat tööd?
13. Palun kirjeldage ideaalset ressursilist stsenaariumi, et teha täpselt sellist saadet nagu soovite. (nt suurem tiim, rohkem varustust, parem tehnika jne.)

Praktilised väljakutsed:

14. Milliste suurimate takistustega olete loo ettevalmistamisel kokku puutunud (nt allikate leidmine, ligipääs andmetele, juriidilised probleemid)?
15. Kuidas lahendate olukordi, kus konkurent on kajastanud sama teemat, mida ise käsitleda plaanite?

Hüpoteetiline stsenaarium:

Teema: Toimetuse sai vihje, et Riigikogu esimees tangib Riigikogu väljastatud kütuse kaardiga mitte ainult enda autot, vaid valab kütust ka kanistritesse, mida kolmandatele isikutele edasi müüb.

Kuidas struktureeriksite sellise loo?

- a. Milliseid allikaid ja tõendusmaterjale koguksite?
- b. Oletame, et konkureeriv saade avaldas just samal teemal loo. Kuidas muudaksite oma lähenemist, et pakkuda uut ja huvitavat perspektiivi?